

946/352 DEK
X. ÉVFOLYAM.

1918.

1. SZÁM.

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVEINEK XVIII. FOLYAMA.

KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI:

DR. FÖRSTER JENŐ

VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRNOK, TÁRSULATI TITKÁR.

MEGJELENIK NEGYEDEVENKENT.

A TÁRSULAT TAGJAI ÉVI NÉGY KORONA TAGDÍJ FEJÉBEN ILLETMÉNYŰL KAPJÁK.

ELŐFIZETÉSI ÁRA: EGY EVRE HAT KORONA.

LŐCSE, 1918.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE.

TARTALOM.

	Lap
Szepesi német népdalok s népies énekek (első közlemény). Irta: Schmidt Gizella	1
Samuelvények Máriássy Farkas magánlevéltárából (harmadik közlemény). Közli: Máriássy Ödön	32
Drága idők Szepesben. Irta: Hajnóci R. József dr.	37
A szepesi pórlázadás a cs. és kir. 60 sz. gyalogezred történetében. Közli: báró Wieland Aladár dr.	43

Könyvszemle.

Új könyvek (F. J.)	48
---------------------------------------	----

Társulati ügyek.

A Szepesmegyei Történelmi Társulat 1917 december hó 21-én tartott választmányi ülésének jegyzőkönyve	51
Társulati számadások az 1915. és 1916. évről	54

1917. évi november 1-től 1918. évi január 31-éig befolyt tagdíjak (évi 4 K).

1915. évre:

Loysch Andor, dr. Payer Géza.

1916. évre:

Czóbel István, dr. Forberger Béla, Hollólmniczi körjegyzőség, Hajts Bálint, Iglói ev. egyházközség, Iglói polgári kör, Jablonowski József, Késmárki kaszinó, Késmárki lyceum önképző köre, Komppai polgári társaskör, Korponay Kornél, Lippóczy Norbert, Loysch Andor, Magyar Kázmér, Óshgyi József, dr. Payer Géza, Philipp János, Piskóty Ferencz, Pokoly József, dr. Ritók János, dr. Szontágh Miklós, Tarczaíi körjegyzőség, Vaitzik Ede, dr. Wolf Károly, gr. Wickenburg Márk, Wyda Sándor.

1917. évre:

Dr. Alexy János, dr. Ábrányi József, Barcs Gyula, Barla-Szabó Titusz, Bartholy Béla, Benigny János, Blay István, Bojársky Béla, dr. Bojársky Béla, Braun Fülöp, Breznák János, Burián Lajos, Czebányi Kornél, Czóbel István, Dénes Ferencz, Faith Mátyás, Fábry Sándor, Fleischhacker Lajos, dr. Forberger Béla, dr. Förster Jenő, Förster Rezső, dr. Fried Mór, Friedrich Károly, Gloser János, Görgy Gusztáv, Greschik Viktor, Groh János, Grósz Lipót, Gundelfinger Kálmán, dr. Hajnóci R. József, Hajts Bálint, Hedry Pál, dr. Hegyi László, Hendl Lénárd, Hensch Aladár, Hibján Samu, Hoepfner Gusztáv, Hollólmniczi körjegyzőség, Hornung Albert, dr. Horvay Róbert, dr. Hritz Artur, dr. Hritz Kálmán, dr. Hritz Lajos, Iglói ev. egyházközség, Ilgenn Antal, dr. Iványi Béla, Jablo-

8169

89

1936

Szepesi német népdalok s népies énekek.

(Ménhárdról és Izsákfalváról.)

A szepesi németség népköltészetéről keveset tud a tudomány. A tótok népdalait már évekkel ezelőtt adták ki, a németség egyetlen folkloristájának, néhai Weber Rezsőnek azonban nem adatott meg, hogy körülbelül húsz esztendei munkával gyűjtött terjedelmes népdalanyagát sajtó alá bocsássa. Az évek hosszú során át a helyi lapokban közölt szemelvényei mégis némiképpen felhívták a szepesi művelt közönség figyelmét a mellette élő nép kedélyvilágára.

Mert annakelőtte bizony vajmi keveset sejtett a szepesi városi közönség mindebből: a népet csak dolgozni látta, csak panaszszavát hallotta, dalait soha. A nehéz megélhetés rányomta bélyegét a szepesi szász egész lényére: mintha örökös gond nyomasztaná lelkét, csendes, nehézkes s szinte irtózik minden tarkaságtól. Ruházata színtelen és sok helyütt — a tótoktól való szándékos megkülönböztetésül — már a gyerekeket is sötétbe öltöztetik.

Akik csak felületesen ismerik, szomorú és szürke kedélyű népnek tartják és szinte el sem hiszik, hogy kacagni és dalolni is tud. Pedig tud: ha zavartalanul magában van kicsi falujában, mulatozásait dallal kíséri ő is. Igaz, hogy nótáiban korántsem lüktet az alpesi népek üde élete és népdalköltészete meg sem közelíti a szomszédos magyarokét és tótokét, sem gazdagság, sem mélység tekintetében. Szinte hiányzik belőle minden egységes jelleg és minden olyan sajátos íz, mely egy vidék népköltészetének karakterisztikumát adja. Mégis, mivel a szepesi német még nem érte el mindenütt a kulturának azt az áldatlan fokát, mely megsemmisít minden eredetiséget és természetességet, anélkül, hogy valami értéket is nyújtana, a tárgyi néprajz, valamint a folklore terén is még tehetünk értékes megfigyeléseket. Ha t. i. nemcsak kedvünk és érdeklődésünk, hanem sok kitartásunk is van hozzá, mert különösen a dalok gyűjtése gyakran igen kényelmetlen munka. A szász nép jókedvét sohase viszi piacra és sem a városban, sem másutt, ahol idegen elemet sejt, nem dalol. Azért nem

lehet dalait egyszerűen ellesni, hanem lassan és óvatosan fel kell azokat kutatnunk valami elmaradt kis faluban, mely minél eldugottabb, annál jobb.

Minden vasuti forgalomtól félreesik Ménhárd (Menrsdruf), mely Késmárktól ötnegyed órányira, a Szepesség déli német-tót nyelvhatárán fekszik. Egy kirándulásom alkalmával ide csábított a toronyór vontatott esti énekének régies hangulata. De már a másnap is csalódást hozott: mihelyt megvirrad és jobban szemügyre vehetünk embereket és szokásokat, egy színevesztett modernizált községet látunk, ahol legfeljebb öreg anyókák emlékeztetnek a régi jó időkre. Az ősi szokások rég letűntek, oda minden egyszerű természetesség, az előkelőködés ördöge eljutott ebbe az 1884-ben városból nagyközséggé lett fészekbe is és még inkább megdermesztette lakosainak amugyis élettelen kedélyét. A népköltészet forrásai is mind gyérebben buzognak, megmaradt kincsei pedig, az ifjúság szegénylős barátságtalansága folytán, igen nehezen szerezhetők meg.

Innen, Ménhárdtól alig tizenöt percnyire azonban már egészen más világ van: a Táttra színe előtt fekszik a kis Izsákfalva (Eisdruf) 107 apró, egymásba épített házikóiban békésen éldegélő, körülbelül 1000 lelkével. A két — róm. katolikus és evangélikus — felekezet gondozott iskolái, régies templomai, kis lakóházak mögött hatalmas csűrök, előttük pedig zöldelő fák alatt rengeteg pufók gyerek, üde falusi képet nyújtanak.

Mikor először vetődtem ide, a pocsolyákban üdülő libacsaládok rémült gágogására körém sereglett a falu husvétot ünneplő népe. Megtudván mi járatban vagyok, egy ős szepesi viseletű férfi felszólított, hogy kövessem, mert ő sok dalt tud. Kis lakásába érve felesége készségesen ki is kotorta valamelyik fiókból elsárgult daloskönyveit és legnagyobb meglepetésemre lemásolás céljából még hazavitelre is felajánlotta. Csak azt kötötték mindketten a lelkemre, hogy senki emberfiának meg ne mutassam. És ha a gyűjtés ezentúl nem ment is Izsákfalván mindig oly simán, mint kezdetben, azért csak a mostoha körülmények okolhatók, nem a lakosság: ez barátságosabb, közlékenyebb, egyszerűbb és boldogabb, mint a ménhárdi, mivel a falu népe még igénytelen földmivelőkből áll. Társas érintkezésben sokkal közvetlenebb és így nótás kedve is nagyobb. A falu még tiszta német, míg Ménhárd — húsz év alatt! — felényire (840 lélekből körülbelül 400) tóttá lett.

A feltűnő különbség dacára, mely a két falu lelki világában mutatkozik, a nagy közelség és sokszáлу rokonság folytán a lakosság mégis sűrűn érintkezik egymással. Különösen a legények ápolják az összeköttetést, kik néha egymás fonóiba is átnéznek. Innen van, hogy Ménhárd és Izsákfalva népköltészeti szempontból szorosán együvé tartozik. Különösen nyáron, amikor nincsenek annyira a szobához kötve, közös multságok alkalmával ki-kicserélgetik dalaikat. Alig is akadunk egy-két olyan nótára, melyet mindkét községben egyaránt nem ismernének.

Ilyen népdalt kicserélő multságok a tavasz- és nyáresti dalosversenyek: csillag- vagy holdfényes szombati vagy vasárnapi alkonyatkor az egyes fonók kivonulnak a Ménhárd és Izsákfalva közötti Galgenbergre. Lassan ballagnak ki, külön csoportokat alkotva, vagy elől a leányok, hátul a legények. Tücsökesiripelésbe, faluvégi ebek csaholásába eleinte halkan vegyül el és öntudatlanul a nyárej hangulatába illeszkedik énekük. A két községbeliek sohasem értesítik egymást, a helyszínrre érve mégis rendszerint összeverődnek, különösen ha már hangosabbá vált a jókedv. Az útszéli árok partjára települve, együtt mesélgetnek borzalmas históriákat kísértetekről és lidércfényről, tereferélnek és nevetgélnek, de leginkább dalolgatnak, a lehető legtarkább program szerint magyar és német, komoly és tréfás dalokat egyaránt.

A népdal igazi otthona, mondhatjuk mentsvára azonban, mint általában mindenütt, minálunk is a fonó, mely a Szepeességen, a hatóságoknak sokszor indokolatlan üldözése dacára, még sok helyütt tartja magát, illetőleg tartotta magát még a háboru első esztendejében.

Igy Izsákfalván is. Az egy fonóba tartozó fiatalok még őszszel pár koronáért kibérelnek egy tágasabb szobát, gondoskodnak fűtő és világító anyagról és egész télen át itt tartják összejöveteleiket. Hétköznapiokon hat óra körül gyülekeznek és egymástól szabályszerűen elkülönülve ülnek le az átellenes sarkokba. A leányok fonnak, néha a legények is segitenek, mesét mondanak,¹⁾ dalolgatnak s közben serényen pereg a rokka. Szombat este csak

¹⁾ Meséik nem mindig eredeti népmesék és mondák, — sőt: a legritkább esetben azok. Az újságok folytatólagos elbeszélései s rövid novellái sűrűn szerepelnek, de itt sem érdektelen megfigyelnünk, hogyan adják vissza az olvasottat; mi ragadja meg figyelmüket s mi felett siklanak el. Annyi rögtön szemünkbe tűnik: mint a gyermekket, a népet is az *események* érdeklik csupán, nem az indokolás, a *miért*.

kötnek vagy horgolnak, sok helyütt otthon is maradnak s csak a fiuk mulatnak egymás között. Vasárnap egyáltalán nem dolgoznak s ilyenkor van csak igazán víg élet a fonóban! A legények már naplementekor találkoznak és kártyáztatva várják a leányokat, kiket anyjuk csak később vált fel napi munkájukban. Lassankint beszállingóznak ők is és a szokásos „ich wünsch guten Tag“-gal egy hosszú keskeny lócára telepednek le. Eleinte egy hangos szó nem hallatszik, a leányok zavartan nézik a mulatságaik iránt érdeklődő, befurakodott idegent és amint sötét ruhájukban, szégyenlősen szembehuzott fekete kendőjükben olykor sunyin össze-nevetgélnek, határozottan a sürgönydrótokon gubbasztó verebekre emlékeztetnek szürke egyformaságukban. Míg a jég fel nem enged, a legények az asztal körül kamaszkodva cigarettáznak vagy nyeglén és hamisan dalolgatnak. Végre felkel egyikük, társaitól pénzt gyűjt és átnéz „a zsidóhoz“ pálinkáért vagy borért. Kis pohárból sorra isznak, közben évődve kínálgatják a leányokat, kik illedelmes szabadkozások után egy-egy kortyocskára mégis rászánják magukat: erre aztán egy szempillantás alatt megváltozik az egész kép, asztalt, padot, széket hamarosan félretolnak, összefogózkodnak és élénk dal ritmusára egy a kör közepén álló leány körül lejtenek, ki az utolsó mondatoknál kézen fog egy legényt, a dal befejeztéig vele együtt forog és végül a körben magára hagyja. Most előlről kezdik a dalt, vagy ujba fognak és így ismétlődik a játék. A multság azonban nem sokáig halad ebben a kerékvágásban, a dal egyre élénkül, a párok egyre sebesebben forognak, míg végre — mintegy centrifugális erőtől széthajtva — párokra oszlanak. Most kezdődik csak a vigalom amúgy igazában! Az ablaktáblák csörömpölnek és táncolnak a bútorok, amint a szepesi falu szász ifjúsága, mint valami pusztai csárdában, járja a hamisítatlan magyar csárdást. Mivel pedig ennek megfelelő ütemű német dal természetesen nagyon kevés van, többnyire vagy magyar nótákat vagy magyar melódiára német dalokat énekelnek. A háboru előtt megtörtént néha, hogy a ménhárdi vagy leibici cigányokkal mulattak; ilyenkor a tánc pajkos, de ártatlan modorban hajnalig tartott. Most nincs cigány, legény sincsen. A háboru első két esztendejében azonban még itthon volt egy pár 18—19 éves fiu és akkor a cigányt — mint néha már annakelőtte is — másként pótolták: miközben egy legény alacsony lócán kuporogva egy seprőnyelet két térde között erősen a padlónak szorítva gyors egymásutánban magához ránt (ami erős fantáziánál a nagy bőgőre

emlékeztető hangot ad), addig társa egy pár, különböző mértékben telt üvegen kiveri a taktust; így imitálják a cimbalmot, a hegedűről pedig lemondanak. Ezzel a zenekiséréssel pompásan elmulattak még a háboru első esztendejében is esti 10—11 óráig. Most persze ennek is vége; az „öreg“ legények mind elmentek, a fiataloknak nem szabad többé mulatniok; ünneplő ruhájukra nemzetiszínű kokárdát tűznek s késő estig csendesen ödöngnek szerteszét; szomorú az ő életük is.

Ménhárdon a fonók már nagyrészt elfajultak. A legtöbb már a „Spinn“ vagy „Rockenstube“ nevet is elvetette, a tagok maguk „Kränzchen“-nek nevezik. Ez összejöveteleknek a fonókkal már csakugyan kevés közösségük van, mintha nem is ezekből, hanem inkább a divatját mult kisvárosi „Kränzchen“ szokásból fejlődtek volna. A fiatalok már nem egy állandóan bérelt helyiségben találkoznak, hanem hetenként más társuknál, még pedig többnyire külön-külön a fiúk és a leányok. A koregyenlőség sem játszik már oly nagy szerepet, mint a fonókban, különösen a húsz-huszonkét éven felüli „Grossmutter“-ek mindinkább rangjuk s nem koruk szerint állanak össze egy Kränzchenbe. Itt nem is pereg többé a rokka, üde nótá is ritkán csendül meg. A leányok összejöveteleiken hamisítatlan nyárspolgári izlésre valló fehér-piros terítőket, függönyöket vagy diszpárnákat horgolnak, a fiúk is kevesebbet dalolnak és pajkoskodnak mint az izsákfalviak, de annál többet kártyáznak. Ménhárdon 6—7 Kränzchenpár és fonó, Izsákfalván szintén 7—8 fonó van. Itt már a tizenkét éves osztálytársak is, alig hogy kinőttek az iskolából, fonót szerveznek. Az utolsó összejövetelt, aszerint hogy milyen az időjárás, március közepén vagy végén tartják meg. A mezei munkával szünet áll be a vigalmakban, mely azonban, ha az idő engedi, nem tart tovább május elejénél. Nyári táncmultságok, aminők a legtöbb német vidéken járják, itt nem szokásosak, ehelyett az egyes társaságok vasárnap délutánonként a mezőn szórakoznak el, amikor is különösen a kisebbek más, dallal egybekötött játékokon kívül legszívesebben a fentebb leírt körtáncot lejtik.

A Szepességen ezek a vidám szokások tartják életben a népköltészetet; olyan falvakban, ahol a leányoknak — esténként nehézz gyári munkából hazaérve — se idejük, se kedvük ilyen összejövetelekre nincs, a régi szokásokkal együtt kihalt a népdal is. Mert az ismertetett alkalmakon kívül a szepesi szász vajmi ritkán nyitja dalra ajkát: némán vet és arat, mértékletes ivás sem

hangolja énekekre. A leányok még csak dudolgatnak olykor munkaközben is, de ha ilyen modernebb fészekben legényeket kértem meg, hogy tanítsanak valami dalra, nem egyszer méltatlankodva jelentették ki: „ich sai doch nich besoffn!“, ami egészen érthető felháborodás volt, mert a „potok“ programmon kívül csak akkor dalol, ha sorozzák, ami különben szintén ivással jár együtt. Néhány évvel ezelőtt a szepesi felföld néhány falujában az egyes fonók tagjai, leányok és legények, vasárnap esténként az utcán fel és alá járva versenyt énekeltek, a háboru kitörésével azonban ennek is meg kellett szűnnie s mivel sok helyütt a dalolás már évek óta nem „divat“, még a leányok is rohamosan felejtik a régi nótákat. Így eshetett meg, hogy a háboru harmadik esztendejében gyakran még a legkedveltebb dálnak is csak a kezdő versszakaira emlékeznek vissza.

A német népköltészetnek egy sajátos régi vonása az, hogy még azokon a vidékeken is lehetőleg irodalmi nyelven dalolnak, ahol egyébként kizárólag a dialectus járja.

Ezt a jelenséget általában úgy magyarázzák, hogy a nép, ha énekel, leveti a megszokott szürke köznapiságot s valami rendkívüli ünnepélyes hangulatba merül.¹⁾ Ennek megfelelően a rendes használattól eltérő választékosabb nyelvre is törekszik s nyelvjárásában csak négysorosait, apró tánc- és gúnydalait énekli, vagyis oly dalokat, melyek ilyen ünnepi hangulat keltéséhez már önmagukban sem alkalmasak.

A szepesi szász soha sehol, sem hétköznap, sem vasárnap ünnepélyesen nem dalol. Az ünnepélyes hangulatot a nép ott hagyja a templomban, annak még a nyomát sem hozza el a fonóba. És mégis bár a nyelvjárás, az ugynevezett „potok“ dialectus egyébként még erősen tartja magát, a nép dalait nagyon kevés kivétellel lehetőleg irodalmi nyelven énekli. Ez a kevés kivétel pedig korántsem mind tréfás vagy táncdal, valaminthogy irodalmi német nótája sem mind komoly. A szepesi szász mindig azon a nyelven énekli dalait, amelyen először hallotta, tehát az általános német népdalkincshez tartozókat irodalmi nyelven, a nyelvjárásos műköltőtől átvett dalokat és a saját költségeit pedig dialectusban. A nép maga meg is különbözteti a „német“ dalt a „potok“ vagy „plattdeutsch“-tól.

¹⁾ V. ö. különösen: Otto Böckel, *Psychologie der Volksdichtung* 60. l.; Adolf Hauffen, *Das deutsche Volkslied in Österreich-Ungarn*.

A szepesti felföld több falujában gyűjtött, közel százötven dal között mindössze kilenc nyelvjárástól nótára akadtam. Mert műköltőink bármily népszerűen irtak legyen is, verseikből a nép igen keveset dalol. Saját honi talajból fakadt dalainak száma pedig elenyészően csekély s még ennek is egy része magyar átültetés.

A szepesti németből is rég kiveszett már az az ősi, öntudatlan költői ösztön, mely ifjabb kulturájú népeknél még ma is annyi színben és hangulatban gazdag, megkapó dalt teremt: ha nagy ritkán költ is új dalt — illetve régi dallamhoz új szöveget — már maga ez a költési mód sem felel meg a népdal természetes keletkezésének: „wo zwei Spassvögel zusammen gekommen sind“ regélte egy ménhárdi anyóka, „da hat halt einer gesagt ein par Worte, der andere hat auch gesagt ein par dazu und ob sichs reimt, ob sich's schon nicht reimt, haben sie ein Lied daraus gemacht und haben dann in der Rockenstube einen Ton dazu gesucht und es auch gleich gesungen.“ Látjuk, hogy itt már a költők elszigetelődtek a közönségüktől és a mi még mesterkéltabb, a kész szöveghez utólag kerestek megfelelő dallamot. Pedig a népdal ősi életerős állapotában e négy tényező: költő és közönség, szöveg és dallam egymástól elszakadva el sem képzelhetők, — az igazi népdal dallamával együtt születik meg, a népdalköltő és közönségének közös hangulatából; együtt ismételtetik az elkészült dalrészeket, egy-két ötlettel megtoldják, azon melegebben dalolgatják és továbbadják. Repül a dal, szájról-szájra, utjában kicsiszolódik és kerek formát ölt, vagy megcsönkul és megromlik — már amilyen sorsra jut — de gyorsan terjed és hosszú életnek néz elébe, mert hiszen ha a nép kedélyéhez, szívéhez nem tudott volna szólni, ilyen költési módnál már csirájában elfojtották volna. A szepesti németek dalainak fent idézett módon való születése erőltetett, csak egy-két ember ötletéből tákolódtak össze és így érthető, hogy a sok közül is csak elvétve fogad el a tömeg néhányat. A mi kevés honi talajból fakadt dalunk van — mely talán kivétel nélkül tréfás és régtől fogva az is lehetett — rendszerint nem terjedhet túl szülőfaluja határán és ezen belül sem él sokáig.¹⁾

Mert megtörténik ugyan, ha ritkán is, hogy egy eredetileg dalamtalan vers is messze vidékeken terjed el a nép között, mint pl.

¹⁾ Így pl. egy Nagyörött nagyon felkapott nóta: »In 1902 war in Neer' ein gross Geschrei« — melynek mutatságos keletkezési történetéről másutt is regélnék — még a szomszédos Bélaig sem jutott el.

műköltőknek sok megzenésítetlen terméke is, ezeknek azonban már szövegükben is olyan hatalmas vonzóerővel kell birniok, hogy amint a nép fia hallja vagy olvassa, lelkében és fülébe csendülve szinte magától szűlje a dallamát, ami nélkül maradandó léte a nép ajkán nem lehet.

A „költemény“ fogalmát — mondja Wollner¹⁾ — a nép a kulturának csak azon a fokán tanulja meg, melyen ő már megszünt költeni és a népdal kivesző félben van. Ez a szabály sem jósol nagy jövőt a szepesi népdalköltészetnek. Mert hogy a szepesi szász már 50—60 évvel ezelőtt is szigorúan meg tudta különböztetni a dalt a költeménytől, arról világosan tanuskodnak régi írott daloskönyvek, melyeknek elfakult lapjain gyakran olvassuk a „Gedicht“ szót könyvből másolt versek felett.²⁾

Túlságos sok zenei érzékkel sincs megáldva a szepesi szász nép. Ha csoportos éneket hallgatunk, gyakran alig vesszük ki a dallamot; olyan hatással van ránk, mintha mindenki másképen dalolná a szöveget, ami néhány kijelentésből ítélve végtére nincs is teljesen kizárva: „aber das können sie singen wie sie woll'n,“ felelte néhány anyóka, hogy ha már egyik-másik gyűjtött szöveg dallama iránt érdeklődtem s csakugyan úgy látszik, hogy az összhangot sohasem vették túlságosan szigorúan.

A szepesiekkel rokon dallamokra más gyűjteményekben — dacára hogy legtöbb dalszövegünk úgyszólván az egész német nyelvterület közös népdalkincséhez tartozik — csak igen elvétve találtam. A dallam ugyanis a szövegnél is sokkal lényegesebb átalakulásokon megy keresztül, könnyebben idomul egy vidék módorához és hangulatához és néha talán a megváltozott előadási mód és a melódia elváltozását vonja maga után. Nemritkán határozottan egymásból kifejlett, szinte szószint egyező szövegek dallamai is vidékenként merőben eltérnek egymástól és még szomszédos falvakban sem egyeznek meg, mint pl. Ménhárdon és Késmárkon.

¹⁾ Idézi Böckel i. m. 61. l.

²⁾ Többnyire — különösen újabban — ez a megkülönböztetés nincsen feltüntetve s azért írott daloskönyveket csak a legnagyobb körültekintéssel szabad értékesítenünk mert — ha tulajdonosuk nincs jelen — néha szinte lehetetlen megállapítanunk, hogy egyik-másik dalt valóban énekelték is, vagy csak »költemény« számba vették-e? Különösen sok a leányvk daloskönyveiben a könyvből vagy nyomtatott gyűjteményekből másolt vers, melyeknek népdalokkal s ünnepi kalácsreceptekkel vegyes összevisszaságában néha igazán bajos eligazodni.

(Ez az eltérés többnyire az egyes változatoknak a Szepességbe való külön bevándorlását jelzi.) Némelykor azután egy falu fonóinak tagjai eltanulják más falubeliek dallamát és így két-, sőt többféle-képen is éneklik ugyanazt a szöveget, melynek így a „saját“-ján kívül még egy „második“ dallama is van.

Jódlert a szepesi szász nem ismer és ez természetes is, mert — habár a Táttra lábainál — mégis fensikon él, a jódler pedig csak alpesi lakóknál fejlődhetett ki. Ujjongó felkiáltások és kurjantások is csak elvétve vegyültek el a felföld néhány falujában — magyar hatás alatt — dalaikba.

A dalok előadásmódját tekintve a legények a gyors, túlhangos, nem ritkán dallamtalan ordítássá fajuló éneket szeretik, a leányok inkább a lágy és érzelgős előadás felé hajlanak. Előbbiek a tréfás dalokat, utóbbiak a komor balladákat és — különösen Ménhárdon — a magyarból átvett szentimentális szerelmi dalokat kedvelik.

Ha a szepesi szász népköltészetre befolyással volt idegen elemeket vizsgáljuk, dallamban és szövegben is számtalan magyar hatásra akadunk: rengeteg magyar dallamu nótájuk van, de szolgai fordítás sem ritka. Ezzel szemben feltűnő jelenség, hogy a szerfölkött vonzó és színes tót népköltészetből a német nem vett át semmit, aminek magyarázata, azt hiszem, a két nemzetiség merőben eltérő kedély- és izlésvilágán kívül még abban a barátságatlan viszonyban is rejlik, melyben a szepesi felföldön németek és tótok egymással szemben állanak: a szász ugyanis sokkal különbnek tartja magát a megvetett „potok“-nál és messze elkerül minden vele való társadalmi érintkezést. Így azután egymás mellett bár, mégis külön életet élnek. Csak egyetlen régi dalt találtam mely határozottan tót eredetre vall és feltehetjük, hogy emezek dalaiban a német hatás lehetőleg még ritkább.

Azok az általános okok, melyekre a kutatók a népdal pusztulását visszavezetik, *most, a háboru idején* sajnos a Szepességen is érvényesülnek. De alig hiszem, hogy ez az utolsó 5—6 évtizedet tekintve, már azelőtt is így lett volna. Olyan helyeken, hol sok régi jó szokással együtt a fonó is megmaradt, mint pl. Izsákfalván, talán nem lett szegényebb az unokák dalkincse a nagyszülőkénel, csak éppen hogy más vidékekhez viszonyítva feltűnően elváltozott és kicserélődött. A mai fonók a nagyanyák dalait gyakran egyáltalában nem, gyakran csak egészen elváltozott alakban ismerik. Elősegíti e változást az a sok, a kiadó neve nélkül forgalomba hozott nyomtatott daloskönyvecske is, mely új dalt

ugyan a legritkább esetben honosít meg, de félig feledésbe merült vagy megromlott (zersungen) nótáknak felfrissítésére — mivel szöveget sokkal könnyebben felejteneek mint dallamot — igen alkalmas: egy-két, emlékezetben maradt kezdő sor egyezése untig elég ahhoz, hogy folytatásában bármily eltérő szöveget is megtanuljanak és dalolgassák. Másutt, ahol az öregek különösen az anyókák hébe-korba fiatalok közé vegyülve együtt dalolgatják velük az ő idejükben felkapott nótákat, az egyes generációk dalkincse közötti eltérések részben újra kisimulnak; nálunk azonban a fiatalok annyira elszigetelődnek vigadozásaikban az idősebb és házas emberektől, hogy csak nagyon ritkán, egy-egy lakodalom alkalmával tanulhatnak tőlük. Ha azonfelül számba vesszük, hogy az egyes fonók legfeljebb dalos nyári éjeken lépnek ki elszigeteltségükből, megérthetjük, miért él annyi sok dal egyazon vidéken is oly sokféle változatban.

Az egyes dalok ilyen véletlen eltérését nem tekintve, a hajdani és a mai nótás nemzedék dalkincse között még egy lényegesebb különbség is van: azok a hosszú, bőbeszédű dalok, többnyire kintornás és vásári énekes nóták, melyek az öregek daloskönyveiben oly szép számmal untatnak bennünket, ma már — mivel „Bänkelsänger“ nincs többé — teljesen kivesztek. Ha a fiatalok néha ismerik is őket, sohasem dalolják, ami érthető is, hiszen a mindennapi eseményeknek ma már a legkisebb zugba is eljutó zaja emlékezőtehetségüket sokkal inkább igénybe veszi, mintsem hogy 40—60 strófát egykönnyen megjegyezhetnének. Az öregek még nem olvastak annyi ujságot és mivel a szepesi szásznak, úgylátszik, még nagyon is mérsékelt nótás kedvével sem tudott soha költői alkotó ereje lépést tartani, hajdanta igen szívesen kapták fel a ponyvairodalmi termékeket, melyek akkoriban époly hiányt pótoltak, mint manapság a sok magyarból átültetett nóta. A különbség csak az, hogy míg az utóbbiak mindinkább tért hódítanak és állandósulnak, az előbbieket maradandóan soha sem honosodtak meg és irott daloskönyvekben szószzerinti egyezéssel maradtak ránk abban az alakjukban, melyben valamikor a „Bänkelsänger“ nyomtatásban árulgatta. Feltűnő, hogy az öregek minálunk nem emlékeznek vissza ilyen vásári regösökre; dalaik nyilván közvetett uton kerültek csak hozzájuk.

Sok régi, ma már elhangzott dalt, sajnos, nem sikerült felkutatnom: az öregek daloskönyvei nagyrészt elvesztek, tartalmukat régen elfeledték. Azok a híres öreg anyókák, kik negyven-ötven

versszakot is szöveghiba nélkül tudnak eldalolni, minálunk — egy hajdanta, különösen Ménhárdon szigorúan kötelező illemszabály folytán, mely a nótázást az ifjuság kizárólagos jogának szabta meg — igen ritkák. Idősebb férfi komolyságához sem illik már a dalolgatás, a menyecskének még sokkal kevésbé válik becsületére. A fiatal asszony, amint új otthonába lépett, elajándékozta a daloskönyveit és attól kezdve a templomon, gyermekszobán, lakodalmakon és keresztelezőkön kívül csak lopva nyithatja dalra ajkát, nehogy valami jó szomszéd meghallja és őt rossz hirbe hozza. Így azután lassanként, legalább részben, elfelejti mindazt, amiben leánykorában örömet lelte. Töredékeket idősebb emberektől csak nagyon ritkán kaptam: „A mit egészen nem tudok, azt nem is mondom“ volt a rendes válasz unszolásomra.

Ami az alább következő gyűjtemény¹⁾ beosztását illeti, megkönnyíti a feladatot a dalok csekély száma, ami az egyes fajok külön fejezetekbe osztását feleslegessé teszi. Így csak két csoportra osztottam őket, u. m.: *I. ma is élő* és *II. feledésbe merült régi dalokra*. E kereteken belül nem külön fejezetekben, hanem csak egymás mellé rendezve az összetartozókat közlöm az epikus, a komoly lyrai és végül a vegyes és tréfás dalokat.

Epika. Az epikai népdalkincsnek önálló, szepesi terméke a Tatra alján elterülő vidéken tudtommal nincsen. Az ősi, rengeteg változatban elterjedt német népballadák közül azonban sok honosodott meg, még pedig rendszerint igen rövid és tömör alakban, ami drámai menetüket olykor lényegesen kidomborítja (így pl. „Mordeltern,“ vagy a grüdnerek „Megmérgezett gyermeke“). Ezzel szemben nem ritkaság, hogy az egyes sorokat ismétlik. Pl.:

Es war einmal ein braver Rein,
Es war einmal ein braver Rein,
Der hat gehabt drei Töchterlein,
Der hat gehabt drei Töchterlein.

A sorok ismétlése néha háromszoros is végig az egész dalon. Ezeket a balladákat többnyire a hétköznapi fonókban dalolgtatják, mivel tánchoz vagy zajos jókedv keltéséhez nem alkalmasak, de illenek a rokka ritmikus pergéséhez és szelidebb, munkás hangulathoz. Nyáréji dalos versenyeken már csak elvétele zendít rájuk egy-egy elkülönült vagy éppen érkező leánycsoport, melyet a hangos jókedv még el nem ragadott.

¹⁾ Gyűjteményem száz dalából e helyen csak néhány értékesebbet közölhetek. — Nagy köszönettel tartozom Cservenka Nándor iglói kántortanítónak, Cservenka Gusztáv zeneakadémiai növendéknek, kik a dallamok lejegyzésénél s különösen rythmikai beosztásánál, nagy segítségemre voltak.

A népdal fejlődése szempontjából ezek az elbeszélő dalok a legérdekesebbek, mert míg a lyrai és egyéb dalok életében túlságosan a feledés, összezavarás stb. okozta átalakulások, az epikaiak elváltozásában e véletlen tényezőkön kívül nagyobb szerep jut a nép felfogásából eredő céltudatos változtatásoknak. A ballada csodakeményét, ennek homályos indoklásait néha korok- és vidékenként, esetleg egyénenként is másképpen értelmezik és ennek megfelelően alakítgatják át az ősmesét számtalan változattá. Amennyiben azonban a vers minden egyes fogyatékoságának és értelmetlenségének önkéntelen és szándékos javítgatása is új meg új alakot adhat a dalnak, ezek is fontos elemekké válhatnak és belé tartoznak egy népdal életébe: épp ezért még a jóhangzás és értelem rovására is hűségesen jegyeztem fel minden dalt úgy, amint azt a nép énekli.

Lyra. A mi komoly lyránk oroszlánrészét a katonadalok teszik ki. Szerelmi és egyéb érzelmi dalunk más vidékhez viszonyítva feltűnően kevés. A szepesi szász józan és óvatos ember, semmiféle érzelm vagy lelkesedés nem lesz egykönnyen urrá rajta — még legénykorában sem. Irtózik minden felindulástól, mely nyugalmaiban zavarná és minden szavát s tettét gondosan megrágva, szorgalmas munkában éli le egyhangu napjait. Egy hirtelen rácsapó háborus sorozás fenékgig felforgatja csendes létét. Mit tegyen? Bújában iszik és dalol. Dalaiban — ellentétben a magyar, de a szomszédos tót rekrutadalokkal is — semmi lelkesedés, semmi hetyke bizakodás, a legények éjjeleken keresztül csak ittas hangu panaszaikkal verik fel gondterhelt álmukból a békés polgárokat.

A katona-, különösen a rekrutadaloknak e komor hangját azonban nem vezethetjük le kizárólagosan a szepesi szász nehezen fellobbanó józan természetéből és korántsem szabad még ebből a hazafias érzés hiányára következtetnünk. Inkább általános német fajivonás ez, mely a katonafogdosás kora óta a birodalmi németeknél is hagyományos: — egy még ma is gyakori vándorstrófa dalolja „der Reiche kann sich helfen, der Arme muss ins Feld“, ennek megfelelően hagyományos — hogy ne mondjam, konventionális — dalaiban a szomorú hangulat is. Végig kíséri ez a németek egész háborus költészetét és még a szabadságharcok lelkes forrongó levegőjében is aránylag ritkán csendül fel derültebb hang. A lobbanékonyabb magyar nép katonaköltészete bizakodóbb, lelkesebb, de természetesen még a legnemzetibb és leggyőzedelmesebb harcok közepette sem csupa bizakodás és lelkes-

ség: hiszen búra a katonának mindig van oka untig. Ehhez járul a népnek, minden népnek, nemcsak a magyarnak, egy általános vonása: a sírvavigadás. A német katona is szívesen engedi át magát, látszólag minden ok nélkül is, kesergő, melankólikus hangulatoknak.

A szepesi katonadal voltaképpen mind ujoncnóta. Legényeink többnyire magyar bakákkal harcolnak együtt s így, a szabadságot katonák vallomása szerint, a lövészárokban csak a magyar nóta járja. A mai rekrutadaloikat kivétel nélkül régebbi írott daloskönyvekben is megtaláltam, a világháború nem teremtett önálló szepesi katonadalt és újat sem honosított meg, — legalább a mi két községünkben nem.¹⁾

Humor. Aki a szepesi tájszólásos műköltőket olvasta, csalódással fogja gyűjteményem tréfás dalait fogadni. Amazok népszerű verseiből kiáramló nyugodt, éltelen humor s a szepesi nép humorja között vajmi kevés közösség van. Ez amilyen meglepő, époly természetes: a műköltők műveiből a meglett ember derűje szól, népdalainkat pedig csak a fiatalok éneklék, kiknek élceldése gyöngédtelen és vaskos s bizony gyakran nem is olyan ártatlan. Ménhárdon és Izsákfalván a leányok igen nehezen közlithetők meg s így leginkább csak legényekre voltam utalva, amiért gyűjteményem tréfás dalokban fogyatékos maradt. Néha elég jó eredménnyel fordultam idősebb asszonyokhoz, de gyakran ezek is begombolóztak, mondván, hogy amit eldalolhatnának, azt amugy is ^{is} feljegyeztem már, amit pedig nem jegyeztem fel, azt el se dalolhatják, mivel ez mind „zum lachen“. Különös kifejezés ez — mintha itt az obscoenitás már magában véve is humor számba menne. Valóban úgy látszik (erről később ott, ahol a leányok közlékenyebbek voltak, egy-két tátraalji faluban való felületes tájékozódásom is meggyőzött), hogy a mi sokat magasztalt „decens“ szepesi szászunk sem jobb más népnél: ő is szívesen leli örömet kétértelműségekben vagy durva egyértelműségekben.

A népdalgyűjtés a Szepességen, a fentebbi okokat nem tekintve is, elég fárasztó munka: a szepesi begombolkozott termé-

¹⁾ Ebben is egyezik a szepesi német fajrokonaival. Sehol sem igazolódik be oly feltűnően az a szabály, hogy egy nép költői ereje fordított viszonyban áll iskolázottsága fokával: míg a magyar, tót, oláh és orosz, szóval az ifjabb kultúrájú népek alkotó ösztöne egyre több értékes háborus népdalt teremt, a német katona ősrégi népdalain kívül csak a műköltészetnek gyakran selejtes termékeit dalolja.

szet bizony nem ritkán keseríti munkánkat. Forgalmasabb vidékeken, ahol a leányok a külvilággal való érintkezés folytán már kissé megcsiszolódtak, aránylag játszva gyűjthetünk; félreeső zugok parasztlányaihoz azonban idegennek szinte lehetetlen hozzáférkőznie és inkább a legényeknél ér cél. Legjobban jár a gyűjtő, ha sikerül legalább egy lehetőleg soktagu családnak bizalmát megnyernie. Ez sem könnyű feladat, de ha sikerült, kárpótol minden kellemetlenségért, amiben munkánk folyamán részünk volt.

A szepesi német természetében rejlik, hogy idegennel, „Her-gelaufen“-nel csak rossz tulajdonságait érezteti. A nép szegény, egész élete nehéz munkában telik le s azért gyanakodik minden idegenre: félti tőle keserves küzdelmek árán szerzett nyugodalmas létét. Ne várjuk tehát, hogy ő közeledjék felénk, hanem igyekezzünk mi megértetni magunkat vele; ha csak egy parányi önzetlen érdeklődéssel vagyunk iránta, azt ő észre is veszi s lassanként felenged a jégből. Érdemes ezt kívánnunk, ha soká tart is, mert ezáltal olyan értéket kapunk, mely a gyűjtött dalokkal is felér. Apró örömeiben és gondjaiban megnyilvánulnak jellemének és kedélyének szép vonásai s ha látjuk, miként küzd szegényes létéért, ha nem felejtjük is el, legalább megértjük rossz tulajdonságait is s meg kell hogy szeressük. Hogy azonfelül mit jelent egy kulturviszonyok között élő embernek, ha egy ilyen egyszerű földmives életébe betekint, azt csak az tudja, ki magán tapasztalta. Jobban meg lehet abban ismerni magát az embert, mint száz tanult és konvenciótól részben már eredeti mivoltából kivetkőzött emberben, ki sohasem tud oly őszintén megnyilatkozni, még ha akarna sem. Istenadta egészséges eszével és érzéseivel olyan hatással van a nép a művelt emberre, mint a népköltészet bizonyos körülmények között a műköltészetre: felfrissíti s visszavezeti önönmagához.

Egy kedves és értelmes családi kör barátsága nagyon megkönnyítette dolgozatomat. Ennek dacára, sajnos, még sem állíthatom biztosan, hogy gyűjtésem élő dalok tekintetében teljes, azért sem, mert ellenőrzésére nem volt mód. Mint idegen előtt még legjobb ismerőseim is bizonyára sok dalt hallgattak el és így esett, hogy amíg annyi szorgos kutatásom gyakran eredménytelen maradt, legértékesebb feljegyzéseimet a véletlennek köszönhetem. Ezért tökéletes munkát ezen a téren tulajdonképpen csak az nyújthat, aki állandóan gyűjtése helyén tartózkodva, esztendőknek kényelmes megfigyeléseit értékesítheti. Kíváncos volna

és nem utolsó időtöltésül kínálkoznék a kisvárosi és falusi értelmiségnek, ha Greisiger Edit, néhai Weber Rezső népdalgyűjtőnk szepesbélai munkatársának példáját követné és a tizenkettedik órában feljegyezné szepesi népköltészetünk maradványait.

Gyűjteményem a véletlen okozta fogyatékoságain kívül még egyet kell mentetgetnem: először a gyermekdalok és dajkarímek, másodsor az egyházi népdalok hiányát. Az előbbiek gyűjtését sem időm, sem tanulmányomnak a kelleténél már amugy is sokkal bővebb terjedelme nem engedte meg, az utóbbiak pedig e túlnyomóan protestáns vidéken, úgy látszik, egyáltalában elvesztek, ha ugyan hajdanta is voltak ilyenek. Az egyetlen kezembe került — egyházi énekeket is tartalmazó — daloskönyvecske tulajdonosának vallomása szerint mind szolgai másolások nyomtatott énekeskönyvekből. Fel kell tehát tennem, hogy a szepesi szász a templomon és iskolán kívül vallásos dalokat nem igen énekelt, vagyis az egyházi énekek mint *népdalok* nem éltek a nép ajkán.

*

Idáig érve, nem kerülhetem el annak a sokat vitatott kérdésnek az érintését, hogy voltaképpen mit is értünk népdalon? Egyetlen egy pontban az utolsó három évtized legellentétesebb nézetei is találkoznak, t. i. abban — a művelt nagyközönség általános felfogásával szembeszálló — kijelentésben, hogy az a romantikus homály, mely egy dal szerzőjét borítja, a népdal megszokott vonása ugyan, de semmiképpen sem lényegét érintő elengedhetetlen kritériuma. Ahhoz, hogy egy dalt népdalszámba vegyünk, korántsem szükséges, hogy szerzője ismeretlen legyen, amint egy a nép ajkán élő dal még nem szűnt meg azáltal népdalnak lennie, hogy véletlenül sikerült szerzőjét felfedeznünk.

Ezt a pontot nem tekintve, szerteágazik a folkloristák felfogása. A Németországban sokáig uralkodó John Meier-féle preciz, de talán nagyon is tágkörű meghatározással szemben újabban (Jungbauer, Hauffen, Pommer, Roese, stb.) inkább a népdal lényegében, belső tulajdonságaiban, mint a hozzá kapcsolódó külső körülményekben keresik ismertető jeleit. Ily módon magyarázatuk ugyan jobban közelíti meg a lényegét, precizításban azonban veszít: mert hiszen éppen azon fordul meg a dolog, hogy a népdal kritériumát kitevő jellemző tulajdonságokat sokkal könnyebb megérezni, mint világosan definiálni. Hogy mit értsünk pl. „népies ösztönszerű“, „néplelekből fakadó“ stb., stb. kifejezése-

ken, jobbára a személyes megérzés dolga és azért végeredményül gyakran mégis csak az egyéni belátásra kell bízunk, hogy mit fogadjunk el népdalnak, mit nem.

Korántsem célom a népdalnak új fogalmi meghatározását adni, mivel azonban a gyűjtés szempontjai érdekében egy bizonyos állásfoglalás elkerülhetetlen, előre kell bocsátanom, hogy:

I. *népdalszámba* vettem azt a dalt, mely az irodalmi befolyástól és kulturától érintetlen földmives nép körében szereztetett (természetesen nem a tömegtől, hanem valamely individuumtól) és ugyanitt — ha mindjárt csak egy kis falu határain belül is — tovább él;

II. *népszerű dalnak* (volkstümliches Lied) tekintem valamely többé-kevésbé irodalmi képzettségű szerzőnek kimondottan irodalmi hatást célzó dalát, melyet a nép minden mesterséges beavatkozás nélkül (mint iskola, templom, stb.) magáévá tett és akár önkéntelen, akár szándékos változtatásokkal dalolgat. Ide sorolhatók a Bänkelsänger-énekek is.¹⁾

III. Azokat az énekeket, melyeket a nép a templomból, iskolából stb. hozott magával és eltanult alakjában változatlanul dalol, *a nép ajkán élő műdaloknak* (Kunstlieder im Volksmunde) szokás nevezni. Ezekre gyűjteményemben, bár a nép izlésére és kedélyvilágára szintén jellemzők, amennyiben a nép külső kényszer nélkül, saját mulattatására is éneкли őket, ki nem tértem.

A szövegben sűrűbben idézett munkák teljes címe.

1. Böckel, Otto: Deutsche Volkslieder aus Oberhessen. Marburg, 1885.
2. Böhme, Franz Magnus: Altdeutsches Liederbuch. Volkslieder der Deutschen nach Wort und Weise aus dem 12. bis zum 17. Jahrhundert. Leipzig, 1877. (Rövidítve: *Böhme*.)

¹⁾ A kettő között szigorú határt vonni nagyon bajos, mert gyakran nem lényegbeli, hanem csak *foki* különbség van közöttük. Nézzük e két dalt: Die Magdeburger Bluthochzeit és Die Mordeltern címűt. Bizonyára mind a kettő vásári regósnek köszöni eredetét, de míg az előbbi senki se tekinti népdalnak, az utóbbi minden kétséget kizárólag az, *mivel a nép már annyira magdévá tette*, saját izlése szerint úgy átalakította, hogy az eredetivel már csak tárgya szerint azonos és így mondhatjuk, hogy a dalt a nép költötte. Ebben *több* a népies elem, amabban *ezidőszerint* és *itt* — *még kevés*, de nincs kizárva, hogy valahol, egy másik vidéken már ezt is annyira kikezdte a nép romboló és alkotó költői ösztöne, hogy *ott* népdalszámba mehet.

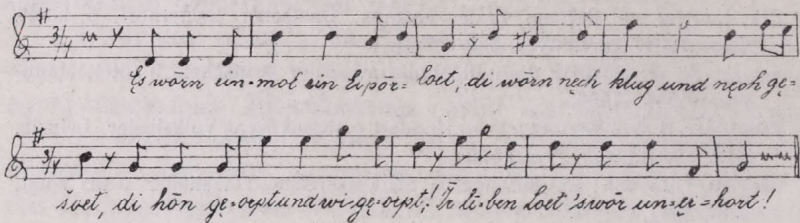

3. Bender Augusta: Oberschefflenzer Volkslieder und volkstümliche Gesänge. Karlsruhe, 1902.
  4. Dittfurth, Franz Wilhelm Freiherr von: Fränkische Volkslieder. Leipzig, 1855.
  5. Erk, Ludwig und Böhme, Franz Magnus: Deutscher Liederhort. 3 kötet, 1893—1894. (Rövidítve: *Erk-Böhme*.)
  6. Erlach, Fr. K. Freiherr von: Die Volkslieder der Deutschen. 5 kötet, Mannheim, 1834—1836.
  7. Frischbier, H. und Sembrzycki J.: Hundert ostpreussische Volkslieder. Leipzig, 1893. (Rövidítve: *Frischbier*.)
  8. Greyerz, Otto von: Im Röseligarte, Schweizerische Volkslieder. 5 kis kötet, Bern, 1911.
  9. Hauffen, Adolf: Die deutsche Sprachinsel Gottschee, Quellen und Forschungen. III. k. Graz, 1895.
  10. Heeger, A. und Wüst, W.: Volkslieder aus der Rheinpfalz. 2 kötet, Kaiserslautern, 1909. (Rövidítve: *Heeger*.)
  11. Hruschka, A. und Toischer, W.: Deutsche Volkslieder aus Böhmen. Prag, 1891. (Rövidítve: *Hruschka*.)
  12. John, A.: Volkslieder und volkstümliche Lieder aus dem sächsischen Erzgebirge. Annaberg, 1909. (Rövidítve: *John*.)
  13. Köhler, C. und Meier, John: Volkslieder von der Mosel und Saar. Halle a. S., 1896. (Rövidítve: *Köhler—Meier*.)
  14. Krapp, H.: Odenwälder Spinnstube, 300 Volkslieder aus dem Odenwald. Darmstadt, 1910. (Rövidítve: *Krapp*.)
  15. Marriage, E. M.: Volkslieder aus der Badischen Pfalz. Halle a. S., 1902.
  16. Meier, E.: Schwäbische Volkslieder. Berlin, 1855. (Rövidítve: *Meier*.)
  17. Meinert, J. G.: Alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens. (Kiadva e gyűjteményben: Neudrucke zur Erforschung des deutschen Volkslieder in Mähren) Brünn, 1909. (Rövidítve: *Meinert*.)
  18. Mündel, E.: Elsässische Volkslieder. Strassburg, 1884.
  19. Peter, A.: Volkstümliches aus Oest. Schlesien. Troppau, 1865.
  20. Roese, Eduard: Lebende Spinnstubenlieder. Berlin, 1911.
  21. Schlosser, A.: Deutsche Volkslieder aus Steiermark. Innsbruck, 1887.
  22. Armin, Achim von Brentano, Clemens: Des Knaben Wunderhorn. 1807. (Rövidítve: *Wunderhorn*.)
  23. Uhland, Ludwig: Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder. Stuttgart und Berlin. Cotta, 3. Aufl.
- Folyóiratok:* 1. Zeitschrift für österreichische Volkskunde, Wien. (Rövidítve: *Z. f. öst. Volksk.*)
2. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, Berlin. (Rövidítve: *Z. d. V. f. Volksk.*)
3. Das deutsche Volkslied, hrg. v. Pommer, Wien. (Rövidítve: *D. V. L.*)

Ahol a szerző neve után egyszerű szám áll, ez mindenkor a *dal* számát jelenti.

I. Elő dalok.

1. szám.

1.

Es worn aimol e Aiporlait,
Die worn nech klug und nech geschaidt.
Die hon georpt und wie georpt
Ihr lieben Lait 's wor unerhort!

2.

En Summer wenn der Kuhirt traibt,
Kain Mansch nech of'n Straisok blaißt,
Dann hat sich's Waib ersch't engewihlt
Und äus'n Battwitt räusgeschielt.

3.

Und wenn der Hirt en Äuberort
Met Tuttern schon't hot offgehört,
Don hat sich's Waib ersch't ofgerafft
Gegeng und on die Kuh gedocht.

4.

Zu malken wor nent äuch nech Zait,
Denn sie war salber Frau und Maid.
Nent prszt main Kihchen gaih en Wald,
Z'äumt gest mer Mellich, mai e Halb.

5.

Und z' äumt wörs esäu namlich äuch,
Worn Mann und Waib schon't langst en Schläuf.
Zwaiml, draiml über die Woch
Wird ja die Kuh gemolken doch.

6.

— — — — —
Bis nech die Kuh en kurzer Zait
Die Mellich verliert und ganz versait.
Dann sogt der Mann holt zu sain Waib:

7.

Herscht du main liebes altes Waib:
 Bir sain nech klug und nech geschaidt,
 Bir ziehn bold rën, bir ziehn bold räus
 Und sain holt wieder en namlichen Häus.

8.

Zu pocken ho ber äuch nech vill:
 E Battwitt, Straihsock und zwai Tfiehl,
 E Laffel, Qwirl und e Topp
 Sain bold en Straihsock rëngestoppt.

9.

Und wie sie schont hon gesollt gaihñ
 Blaibñ sie holt noch aimol staihñ:
 Du liebes oltes Häus adjee
 Bir kumm gewess zurück nech meh!

10.

Wos kleppert of'n Maierchen,
 Met Tfiirlerchen und met Blaiierchen?
 „Ich sai die Bjede¹⁾ und nech's Glëck
 Ich blaib nech hie ich kumm äuch met!“

11.

Und wie die Zwai dos hon gehërt
 Sain sie schain hortich umgekehrt
 Und hon georpt zur rachten Zait
 Met Tugend und met Flaissichkait.

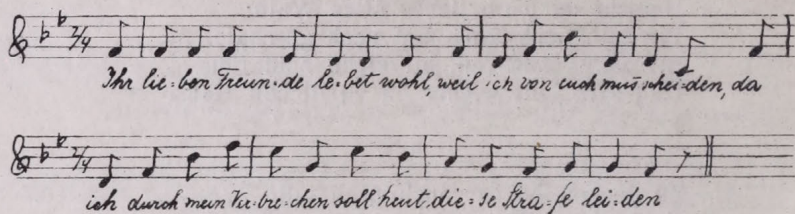
Ezt a kedves kis dalt az egész szepesi felföldön ismerik. Tátraaljáról csaknem szószerint egyezően jegyezte fel Greisiger Edit, aki szíves volt kéziratú gyűjteményébe betekintést engedni.

Más gyűjteményben nem akadtam válfajaira. Erős tendenciája, szemlélődő modora inkább valami költői kedélyű pap vagy tanító kezére, mint népies eredetre vall.

A megszemélyesített nyomort, mint kísérő társat a német népdalköltészetben másutt nem találtam meg, de megvan, ha ritkán is, a mesében és mondában.

¹⁾ Tótul nyomor.

2. szám.

1.

Ihr lieben Freunde lebet wohl,
 Ich muss von euch jetzt scheiden,
 Weil ich durch mein Verbrechen muss
 Jetzt diese Strafe leiden.

2.

Ich hatt' Gesundheit Hab und Gut
 Und eine gute Stelle,
 Geblendet hat mich Lebenswut,
 Dass ich schrei ach und wehe!

3.

Die falsche Lieb hat mich verführt
 Auf unerlaubte Schritte
 Drum folgt die Straf wie sichs gebührt
 Auf jenem meinem Tritte.

4.

Ich folgte Satans Lockungen
 Liess mich durch sie verleiten,
 Dem Kind durch falsche Hoffnungen
 Den Tod vorzubereiten.

5.

Ihr Leute spiegelt euch an mir,
 Lasst euch die Lieb nicht blenden,
 Sonst müsst ihr euer Leben hier
 Wie ich so schimpflich enden.

6.

Am Herzen liegt mir nichts so viel,
 Als mein' trostlose Mutter!
 Ach sie wird leiden für mich viel,
 Ihr Herz wird ewig bluten!

7.

Mutter verzeiht mir diese Tat,
Gott wird mir auch vergeben.
Ich büß' ja dieses was ich tat,
Mit meinem jungen Leben.

8.

Jetzt werf' ich einen Tränenblick
Auf euch ihr lieben Freunde,
Ich wünsch euch Segen und auch Glück,
Nur werdet Menschenfreunde.

9.

Noch werf' ich einen Tränenblick
Auf euch ihr lieben Schüler,
Ich wünsch euch Segen und auch Glück,
Nur werdet keine Sünder.

10.

Ein schlechtes Beispiel gab ich euch
Ihr dürft danach nicht handeln.
Wollt ihr dereinst ins Himmelreich,
So müsst ihr redlich wandeln.

11.

Das Schwert das ist so fürchterlich,
Mit dem ich heut soll büssen!
Noch schrecklicher und fürchterlich
Sind die Gewissensbissen!

12.

Jetzt tret' ich auf das Hochgericht,
Seh einmal noch ins Freie!
Zum Himmel wend' ich mein Gesicht,
Da leb' ich noch aufs Neue!

13.

Nun lebet wohl und denkt an mich,
Flucht mich nicht in der Erde!
Ich hoff' auf mein Gott festiglich,
Dass ich einst seelig werde.

14.

Nun lebe wohl du Vaterstadt
Und alle Anverwandten,
Die meine Tat beleidigt hat,
Und auch alle Bekannten.

15.

Nun lebe wohl die ganze Welt,
 Die ich zuletzt heut' sehe!
 Ich werd' in Christo dargestellt,
 Nach dem ich brünstlich flehe!

16.

Die Tränen die ich fließen sah,
 Die Tränen soll Gott lohnen,
 Die Feinde die ich spotten sah,
 Auch die soll Gott verschonen!

E dal állítólagos szerzője, a gyilkos tanító, a nép emlékeztében mint a szerelem szerencsétlen áldozata él.

A tanítónak, regélik Ménhárdon és Izsákfalván, szép szeretője volt, akinél lakott is. Nagyon rossz nő volt, a tanító ellenben jámbor és istenfélő ember, ki sokat tanult és szépen orgonált a templomban. És mégis megölte azt a kis fiút, aki növendéke volt. Ez pedig úgy esett: a gyermek az asszonynak valami rokona volt s nagy örökség várt rá, amelyet hogy magának szerezzen meg, az a megátalkodott teremtés addig kínoztá, addig unszolta kedvesét, míg az rá nem hagyta: „jó, hát haljon meg!”¹⁾ Fürödni ment s magával csalta a fiút is, akit aztán a vízbe taszított. Ez azonban uszva sokáig vergődött és segítségért kiáltott. A gyilkos megijedt, és kifogta, mintha meg akarná menteni. De azután szeretője gyűrféjével halántékon vágta s elkábult áldozatát visszadobta a vízbe. Közben kalapja is beesett, kifogta és kezében vitte haza. Útközben szembe jött vele egy növendéke: „tanító úr, mért viszi kalapját a kezében?” „Na hát egy kicsit melegem lett,” hagyta rá emez. Amikor ez történt, forró nyári nap volt, egyetlen felhő se látszott az égen, a gyilkos hazug szavára a makulátlan kékségből mégis retteneteset dörgött és villámlott!²⁾ A tanító megremegett, hazament s rögtön meg is jósolta eléje siető szeretőjének: „a boszú nem marad el, az Úristen jelt adott!” Ez pénteken volt, vasárnapig senki szavát nem hallotta. Akkor elment a templomba, az orgonához ült, de ez érintésére néma maradt. Mint az őrült menekült a gyülekezetből, egyenesen a bírósághoz ment s feljelentette bűnét.

¹⁾ Egy iglői változat szerint a fiú a tanító és az asszony törvénytelen gyermeke volt, egy nagyőri és tátraalji szerint pedig csak az asszony fia volt s házassági akadályként állott közöttük.

²⁾ Nagyőri és nagyszalóki változat szerint a gyilkosság után menten fekete felhő szállott a bűnös feje fölé.

Iglóra vitték és ott börtönbe vetették. Harmadnap estére vacsorára egy tyúkot és egy kakast küldtek le neki, amazt fejfel, emezt azonban lenyakazva. Ebből megértette, hogy meg kell halnia, az asszony ellenben büntetlen marad. Utolsó kívánságul csak tollat és papírt kért s feljegyezte azt a dalt, amit másnap a vesztőhelyre menet egész kíséretével együtt énekelt. Odaérve letérdelt s ekkor tizenkét fehér ruhás leány pálmaággal kezükben kegyelmet könyörgött számára: de ő maga utasította el őket, mert bűnhődni akart. Buzgón imádkozott, a szemét nem engedte bekötni és bátran nézett elébe a halálnak. A bakó azonban sápadozik, remeg s kérdi a bírótól: „három fejet látok, melyiket vágjam le?“ A bíró rettetes méregbe jön s feleli: „hát a középsőt!“ A hóhér sújt, de csak a harmadik vágásra esett le a delinkvens feje. Egy évvel rá azután meg is halt a bakó.¹⁾

Eddig a monda. A valóságban persze másként történt:²⁾ a tanító se jámbor, se istenfélő nem volt, ellenkezőleg, hivatására már rég méltatlannak bizonyult. A gyilkosság 1820 júniusában történt, elkövetője a 27 éves Róth Dániel lutheránus tanító volt, egy szepesbélai özvegynek egyetlen fia. Amikor a tényleg halántékán sértett holttestet kifogták s az azonnal gyanuba fogott tanítót letartóztatták, csökönyösen tagadott, amíg csak cinkostársa, Peschkó Zsuzsanna, egy ménhárdi polgár felesége, nem tett töredelmes vallomást: hogy kis apátlan-anyátlan unokaöccse örökségéhez jusson, valóban belement a gyilkosság tervébe, de félt, határozatlanul viselkedett s jajveszékelve fogadta a büntény megtörténtének a hírét.³⁾ A gyilkosok bünpere két esztendő leforgása alatt megjárta minden főrumot, míg végre József nádor elutasította kegyelmi kérvényüket: a tanítót halálra, kedvesét tizenkét évi súlyos fogságra ítéli, melyet bilincsbe verve, kétnaponként kenyéren és vízen és közmunkában kell eltöltenie,⁴⁾ így hát ő is elveszte büntetését. A kivégzés csakugyan nem folyt le szabályszerűen: a selejtes anyagból készült bárd az első sújtásnál megcsorbult s behajlott, úgy hogy a hóhérnak csak a felesége segítségével, ki a véres főt hajánál markolta meg, sikerült az összes izmokat elmesztenie.⁵⁾

¹⁾ Vagy a bíró. Egy év vagy három nap múlva.

²⁾ L. a tizenhat szepesi város bünpereinek 256. csomagját: Lőcsei vármegyei levéltár.

³⁾ V. ö. a 1170. sz. jelentést.

⁴⁾ V. ö. a 634. sz. jelentést.

⁵⁾ V. ö. a 667. sz. jelentést.

Látjuk, hogy a közel százesztendőös tényeket a nép emlékezete megszokott módon, mondhatnók törvényszerűen alakította mondává. Hogy az utódok a tanító egyéniségét oly kedvező színben tüntetik fel, csak természetes jelenség, hiszen a költészetben, de az életben is számtalan bizonyítékát látjuk annak, hogy a nép mily könnyen tekinti a törvény kezétől sujtott bűnöst mártírnak, vagy ha azt már nem teheti is, legalább szeretettel övezi emlékét. A legförtelmesebb gonosztevőnek egyetlenegy rokonszenves vonása vagy viselkedésének egyetlen gesztusa elegendő ahhoz, hogy iránta mindenfelé szájalom keletkezzék. Különösen ha egy kis szerelmi mozzanat is közbejátszik, mint jelen esetben is, ahol azonfelül a tanítónak a vérpadon való keresztényi viselkedése (amit a kivégzésről beszámoló jelentés is kiemel) s halálának borzalmas körülményei is hozzájárultak ahhoz, hogy a nép a bűnös emlékét expiálja: a nő lesz minden rossznak kútfejevé, a tanító csak az ő bűvös varázsának szerencsétlen áldozata. A monda csaknem minden mozzanata csupán egy célt, a gyilkos bűnének enyhítését szolgálja, s míg nagy bűnbánata, önkéntes, töredelmes vallomása, a kegyelem visszautasítása s bátor fellépése mind rokonszenvet kelt iránta, az asszony felmentése csak növeli a megátkozottsága támasztotta gyűlöletet. Végül a hóhér remegése s korai halála megsejteti velünk, hogy a nép igazságtalannak vagy legalább is kegyetlennek tartotta az ítéletet. A monda többi motívuma, a derült égből lecsapó villám, a bűnös kezében elnémult hangszer gyakran ismétlődő elemei a mese- és mondaköltészetnek, melyben esztendőök eseményeinek pár napba tömörítése is megszokott jelenség.

A kakas és a tyuk motívumát azonban, mely sem a szepesi népszokásban, sem a babonában tudtommal nem fordul elő, ilyen értelemben mint ez a mondánkban szerepel, másutt sem találtam meg. Más formában azonban gyakran akadunk rá a németek, magyarok, szlávok, románok, zsidók és törökök néphitében és szokásaiban. Áldozatok alkalmával is, (így különösen építkezéseknél történt befalazásoknál) nem ritkán a kakas és a tyuk lépett a régebbi emberáldozatok helyébe s ilyenkor mindig a férfit a kakas, a nőt pedig a tyuk jelképezte. Összefügg-e valamiképen a halálos ítéletnek ez a kiszínezése mondánkban e népszokásnak, vagy babonának egyik fajtájával, vagy sem, ezt nehéz eldönteni. A gondolat maga annyira egyszerű és hasonlatos, hogy függetlenül mindettől önálló ötletként is könnyen születhetett meg a nép agyában.

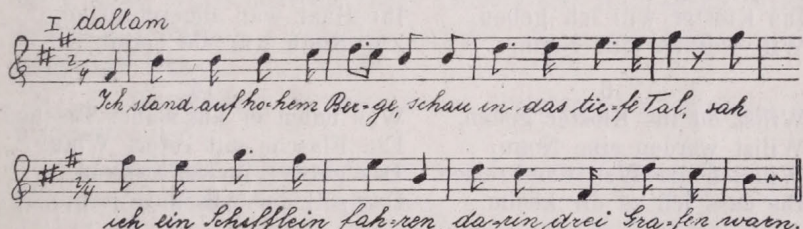
Most még kérdésül marad fenn: a tanító irta-e a dalt vagy sem?

A rendkívül részletező periratok hatalmas csomójában Róth Dániel költői tehetségének vagy hajlamának semmi nyomát nem találjuk. Sőt hagyatékának jegyzéke, mely minden füzetéről és tollról beszámol, könyvei között költői művet nem említ, pedig e búcsudal gyakorlott kontár kezére vall. Kétségtelen, hogy e bizonyára messze földön elterjedt büntényt megéneklő rimelés a ponyvairodalom utólagos szerzeménye s egy „gedruckt in Znaim in diesem Jahre“ vagy hasonló feliratu lapon terjedt el a nép között. E tulnyomóan borzalmas „muritát“-ot tárgyaló röpkelapok többnyire négy vagy nyolc kis nyolcadrétű lapból állanak s az utolsó-előtti oldalon látható szövegkép után rendszerint a delikvensnek a tanítóéhez hasonló hangu búcsudalát közlik.

A nép körében azonban senki sem kételkedik a dal szívéhez szólan romantikus eredetében. Még mindig nagyon szívesen dalolgatják a szepesi felföld többi falujában is s bizonyára még sokáig fog a nép ajkán tovább élni.

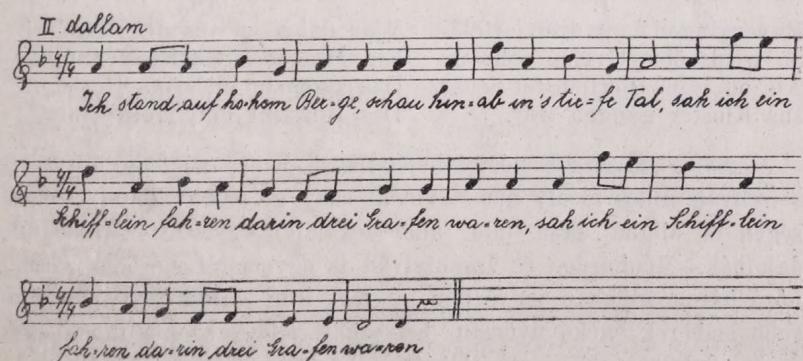
3. szám.

I. dallam

*Ich stand auf ho-hem Ber-ge, schau in das tie-fe Tal, sah
ich ein Schifflein fah-ren, da-rin drei Tra-fen wa-ren.*

II. dallam

*Ich stand auf ho-hem Ber-ge, schau hin-ab in's tie-fe Tal, sah ich ein
Schiff-lein fah-ren dar-in drei Tra-fen wa-ren, sah ich ein Schiff-lein
fah-ren da-rin drei Tra-fen wa-ren*

1.
Ich stand auf hohen Berge,
Schau in das tiefe Tal,
Sah ich ein Schiffein fahren,
Darin drei Grafen waren.

2.
Der jüngste von den Grafen,
Der in den Schiffein war,
Gab mir einmal zu trinken,
Den Wein aus seinem Glas.

3.
Was gibst du mir zu trinken,
Den Wein aus deinem Glas,
Ich bin ein armes Mädchen,
Und du ein reicher Graf.

4.
Bist du ein armes Mädchen,
Hast weder Geld noch Gut,
So gedenk nur an die Liebe,
Die zwischen uns beiden ruht.

5.
Ich gedenk an keine Liebe,
Ich gedenk an keinen Mann,
Ins Kloster will ich gehen,
Will werden eine Nonn.

6.
Willst du ins Kloster gehen,
Willst werden eine Nonn,
Will ich die Welt durchreisen,
Bis dass ich zu dir komm.

7.
Es vergingen kaum dreiviertel Jahr,
So wirts dem Grafen schwer,
Als ob sein allerliebster Schatz
Ins Kloster gangen wär.

8.
Da spricht der Reiter zu seinem
Knecht,
Geh saddle beide Pferd!
Wir wollen reiten weit und breit
Der Weg ist Reitens wert.

9.
Und als er kam vors Nonnenhaus,
„Da klopft er leise an,
Verschafft's die jüngste Nonne,
Die zuletzt ist kommen an.

10.
„Es ist ja keine gekommen
Und kommt auch keine heraus!“
„So will ich's Kloster anzünden,
Bis dass sie kommt heraus!“

11.
„Willst du das Kloster anzünden:
Das schöne Nonnenhaus,
So musst du erst erwarten,
Bis dass sie kommt heraus.“

12.
Heraus kam sie geschritten,
Schneeweiss war sie gekleidt,
Ihr Haar war abgeschnitten,
Zur Nonn war sie bereit.

13.
Was nahm er aus seiner Tasche?
Ein Flasche mit rotem Wein;
Das gab er ihr zu trinken,
Das soll der Abschied sein.

14.
Was nahm er aus der Tasche?
Ein Messer mit scharfer Spitz,
Das stach er sich ins Herze,
Das Blut ihr entgegen spritzt.

A legkedveltebb német népballada. Nincs népdalgyűjtemény s nyilván nincs is oly német vidék, mely ne ösmerné. A Szepes-ségen is aligha akad falu, ahol legalább egy változatában ne dalolnák. Ménhárdon és Izsákfalván is egymástól merőben különböző három alakban jegyeztem fel régi irott daloskönyvek s idősebb emberek éneke nyomán, helyszüke miatt azonban itt csak a mai fiatalság ajkán elő alakjában közlöm.

A dalt először az ifju Goethe jegyezte fel Elsassban Herder számára 1771-ben. Ennél azonban sokkal régebb: Németországban a XVI., Németalföldön pedig a XV. században valószínűleg már ismerték.¹⁾

Cselekményének vázlata az 1544-ből (Hoffmann von Fallersleben szerint még régebből) származó antwerpeni daloskönyv szerint (Uhland 96 b) a következő: A lovag borral kínálja a szegénynek vélt leányt, mondván, hogy szívesen elvenné, ha gazdagabb lenne. A leány erre elhatározza, hogy apáca lesz, mire a férfi tovább üzi gunyját: kíváncsi rá, hogy hogyan áll majd őrajta a köntös?²⁾ Mintán kolostorba vonult, meghal az apja s a lovag megtudja, hogy a határ leggazdagabb lányát játszotta el. Megbánja viselkedését s a kolostor elé lovagol, de a felszentelt gazdag apáca ridegen utasítja vissza, mert szegény sorsában csak sértegette.

Látjuk, hogy fent közölt szepesi változatunk még elég közel áll az ősmeséhez. De csak külső keretében s a cselekmény menetében. Lényegében és indokolásában már egészen más: a dal csomópontját képező meggazdagodás itt hiányzik. A lovag nem űz gúnyt a leányból, ellenkezőleg igazán szeretni látszik őt s csak ennek szegény sorsa miatt vonakodik a házasságtól. Habozását azonnal meg is bánja, mihelyt megtudja (rendesen megálmodja, ez is újabb népies motívum), hogy kedvese számára meghalt. Vissza akarja még tartani a végzetes lépéstől, de mert későn érkezik, öngyilkos lesz.

A mai fiatalság az egész német nyelvterületen leginkább ezt a typust dalolja.

A rengeteg változatban szerte élő dálnak *ezenkívül* még két főcsoportját különböztethetjük meg:

1. Az őstypus kielégítő kifejlése s az újabb tragikus befejezés elmarad: az apáca boldogan szökik meg a lovaggal, kinek szegény sorsában nem kellett. (!)

2. A dal más népdalalkatrészekkel van contaminálva s ily alakjában megtaláljuk tragikus s szerencsés kifejléssel is.

A Szepességen e három főcsoport mindegyikére számtalan példát találunk, de ezeken kívül sok ritkán előforduló alakban is dalolják.

¹⁾ V. ö. Marriage 11. és Bohme 36. l.

²⁾ Bruimer, Das deutsche Volkslied 102. l. azt írja, hogy egy serleg bor felkínálása megszégyenítő volt a lányra: egy órára akarta ezzel a lovag kezét megnyerni, tehát könnyelmű nőnek tartotta, ki nem méltó a kolostorba.

4. szám.

I. dallam.

Es stand ein' Lind im tie-fen Tal, war o-ben breit und un-ten schmal, war
o-ben breit und unten schmal. Da-run-ter zwei Ver-lieb-te sas-sen, und ih-
ren ren Schmerz ver-gas-sen und ih-ren Schmerz ver-gas-sen.

II. dallam.

Es stand eine Lind in tie-fen Tal, war o-ben breit und un-ten schmal
da-run-ter zwei Ver-lieb-te sas-sen, die vor Lieb ihr Leid vergassen.

1.

Es stand ein' Lind im tiefen Tal
War oben breit und unten schmal,
Darunter zwei Verliebte sassen
Und all ihr Leid vergassen.¹⁾

2.

Sie redeten untereinander:
Sieben Jahr muss ich noch wandern.

3.

Wenn du noch sieben Jahr musst wandern
Dann heirat ich keinen andern,

4.

Ich will so lange warten
Wie die Röslein in den Garten.

5.

Und als die siebn Jahr um warn
Da ging sie in den Garten²⁾
Ihr Schätzchen zu erwarten.

¹⁾ Vagy: Und vor Freud ihr Leid vergass'n.

²⁾ Vagy: Da ging sie in den grünen Garten, sie setzt sich auf ein stb.

6.

Sie setzt sich auf ein grünes Holz
Da kam ein Reiter geritten stolz,

7.

Gut'n Tag gut'n Tag du Feine
Was machst du hier alleine?

8.

Ist dir dein Vater oder Mutter krank
Oder hast du heimlich einen Mann?

9.

Mir ist kein Vater kein Mutter krank,
Ich hab fürwahr noch keinen Mann,

10.

Gestern eine Woch' wars sieben Jahr
Da mein Feinslieb gewandert war.

11

Ich bin geritten durch eine Stadt
Da dein Feinslieb heut Hochzeit hat.

12.

Was liessest du ihm sagen,
Wenn er nach dir tut fragen?

13.

Ich wünsch, ihm alles Beste,
So viel der Baum trägt Äste,

14.

Ich wünsch ihm alles Gute,
So viel der Baum trägt Rute.

15.

Ich wünsch ihm so viel gute Zeit,
So viel Stern an dem Himmel sind.

16.

Was zog er von dem Finger?
Ein Ring von Gold und Silber.

17.

Er warf es dem Mädchen in den Schoss,
Sie weinte dass das Ringlein floss.

19.

Was zog er aus seiner Tasche?
Ein Tuch schneeweiss gewaschen.

20.

Trock'n ab, trock'n ab dein Äugelein,
Du sollst fürwahr mein Eigen sein

21.

Ich wollt dich nur versuchen,
Ob du mich wolltest fluchen

22.

Hättst du mir gegeben Schimpf und Schand,
Wär ich geritten ins andre Land,

23.

Wär ich geritten nach Ungarland
Dort wo mich niemand hätt erkannt,

24.

Wär ich geritten nach Grosswardein
Dort wo noch schönre Mädchen sein.

Ez a legrégibb s a lovag és apáca dala mellett legelterjedtebb német népballada. Már a XV. század első feléből fennmaradt választásos átdolgozása valószínűvé teszi, hogy a dal a XIV. századba nyulik vissza. Fischart is említi 1575-ben Geschichtsklitterung-ja I. fejezetében. Első ráncmaradt teljes szövege az Ottilia Fenchlerin 1292-ben megkezdett daloskönyvében közölt változat. (Uhland 116.) és az 1580—1600 között Michael Mangernál Augsburgban megjelent röpke lap. (Böhme, 40. és Goedecke und Tittmann 96.) A XVII századból egy 1647-ből származó röpke lap. (Uhland) és az 1690-ből való „Tugendhafter Jungfrauen und Junggesellen Zeitvertreib“ (Erk. I. a.) jutott ránk.

E régi költői képekben gazdag és lényegesen bővebb változat, aminőt a hazai németektől Stachovics¹⁾ is közöl a XIX. század elejéről, ma már aligha él a nép ajkán. Már a Wunderhornban is teljesen balladaszerű és a cselekmény forduló pontját képező kívánság megszövegezésében is új: a próbára tett leány régi áldásával szemben

„Und kann ich ihm nicht werden zu Teil,
So wünsch ich ihm viel Glück und Heil.“

¹⁾ Brautsprüche und Brautlieder auf den Heideborn Ungarns 234 l.

már hasonlattal él:

„Ich wünsch ihm so viel gute Zeit,
So viel wie Sand am Meere breit.“

ebből fejlődött ki igazi népiességgel a XIX. században hármas áldássá.

A szepesi dalhoz hasonló változatok (kivéve utolsó négy sorunkat) nagyjában az egész német nyelvterületen ismeretesek.¹⁾ Nálunk feljegyezték az erdélyi szászoknál is. (Schuster 56. old.) és a hienzeknél (Thirringné Waisbecker I. Zeitschr. f. öst. Volksk. XXI. 174. l.), de bizonyára egyébütt is dalolják.

Némileg eltérő módon e témát a román, wend, cseh, és szlovén népdalköltészet is feldolgozta.²⁾

Szepesi (izsákfalvi I.) dallamunk szorosan rokon Erk Liederhortjának 1 és innen Erk-Böhme I. 67c. számával; némileg hasonlít a *rajnai pfalzihoz* (Heeger 20.) Szövegük is nagyjában megfelel a miénknek, csak a „*gute Rute*“ hasonlatát nem találtam sehol másutt.

A helyi vonatkozású utolsó két strófát ma már csak a Tatra alatti falvakban dalolják, Izsákfalván ritkán, Ménhárdon pedig a nyomtatott daloskönyvek hatása alatt sablonszerűvé vált a dal. Nagyvárad a szepesi népköltészetben gyakran szerepel, aminek nyitját a közte és a Szepesség közötti hajdanta igen sűrű cseregyerek- és diákforgalomban leljük. Ungarn névvel jelöli a szepesi szász a Kassán tuli magyar nyelvű területet.

(Befejező közl. a jövő számban.)

SCHMIDT GIZELLA.

¹⁾ v. ö. Marriage, 12. l. és Hauffen, 55. a.

²⁾ v. ö. Zfl. f. öst. Volksk. I, 418. és Stankó Vraz 60. ú1. és 94. l.

Szemelvények Máriássy Farkas magánlevéltárából.

(III. közlemény.*)

Szepesi iparosok és művészek a XVIII. században.

Máriássy Farkas irattárának XIII. fasciculusában találjuk a bennünket közelebbről érdeklő adatokat. Mielőtt ezen csomót behatóbban szemügyre vennők, legyen szabad az irattár sorsáról néhány szót elmondanom.

Farkasnak, ki hat fiutódot hagyott hátra, egyentlenegy finemü unokája, *Tamás*, ért el férfikort. Ezen Tamás, megházasodván, Dessewffy Zsófiát, néhai Dessewffy Imre és báró Hellembach Polyxéna leányát vette nőül és feleségével idővel a borsodvármegyei Bánfalván telepedett le, hol édesanyja (Dessewffy Tamás és Platthy Borbála leánya: Borbála) után birtoka volt. Utódok nélkül elhalálozván, özvegye a bánfalvi birtokot a kúriával és az abban hátrahagyott „néhány jelentéktelen ingósággal“ együtt eladta ottani compossessorának. Ezen „jelentéktelen ingóságok“ között volt egy „cista“ vagyis láda, „holmi régi iratokkal“, melyekben az új birtokosok mihamar felösmerték Máriássy Farkas magánlevéltárának immár csekély maradványait. Az ő előzőkenységüknek köszönhetem, hogy az iratok ma birtokomban vannak és ezért nekik e helyen is hálás köszönetet mondok. Hogy ezen levéltár hajdan tekintélyes terjedelmű és példás rendben lehetett, azt gyér töredékeiből is következtethetjük.

A fentebb említett XIII. fasciculus ma, a mellékletekkel együtt, 73 darab iratot tartalmaz, csekély kivétellel iparosokkal kötött németnyelvű szerződések alakjában, melyek legtöbbje építkezésekre vonatkozik.

*) Az I. közl. e folyóirat 1914. évfolyamának 167. s. köv. I.-jain, a II.-ik az 1916. évf. 87. s. köv. I.-jain jelent meg.

A különféle iparágak szerint a következő, túlnyomóan szepesi iparos nevével találkozunk gyakrabban:

Ácsmester: Joh. Georg Schödl, „Bürger und Zimmermeister,“ Lőcse.

Asztalosok: Carl Düringer, (Igló ?)

Johannes Reitsamer, Igló.

Samuel Spirus, Lőcse. (Bútor is.)

Thomas Thern, Igló.

Képiró: Johann Bienert, Igló. (Szabadkézi szobafestés.)

Kőfaragók: Filip Berger, Igló.

Mathias Mras, Lőcse.

Andreas Petruska, Lőcse.

Adam Steinmeissler, Ujhely.

Kőmives-(építő-)mesterek: Franz Bartl, Igló.

Thomas Lieb, Sóvár.

Lakatosok: Paul Engel, Igló.

Martin Greb, Igló.

Michael Stubner, Igló. (Kovácsolt vasmunka.)

Órás: Jakob Kölbel, Pest. (Faragott, aranyozott díszórák.)

Rézműves: Jakob Weissner, Igló.

Szobrászok: Johannes Feeck, „Bildthauer,“ Késmárk.

Vincentius Schwartz, „Bildthauer,“ Podolin.

Emez iparosokat találjuk Farkas széleskörű építkezéseinél működésben. Márkusfalvi, batizfalvi és berzéthei birtokain számos gazdasági épületet (sőr- és pálinkafőzőket is) létesít. Átalakítja és bővíti a neki jutott batizfalvi úgynevezett „régí“-kastélyt. Renoválja a márkusfalvi ősi várat, mit emléktáblával is megörökít, melyen ma is olvashatjuk: Wolfgangus Máriássy de Markusfalva aedes has desolatas renovari curavit Ao. d. 1780. Diebus Maii. Az akkori divatnak hódolva az 1643-ból való márkusfalvi renaissance-kastélyát, mely a bethlenfalvi és a fricsi várkastélyokhoz hasonló lehetett, gazdag díszítésű barokk épületté változtatja át. Ez alkalommal a torony karcsu fedelét Schödl János lőcsei, a kőmivesmunkát Lieb János sóvári, a kőfaragó munkát Mras Mátyás lőcsei mester, a stucco-díszítést Feeck János késmárki szobrászmester és a garádics kovácsolt vaskorlátját Stubner Mihály iglói lakatos készítette. Az akkor ujonnan készült, még ma is létező összes ablakot és ajtót „urasági“ vörösfenyőből Reitsamer iglói asztalosnál rendelte meg.

Lakóházának átalakításával párhuzamosan kertjét is úgy-

nevezett francia, helyesebben olasz módra formálta át, e célból nagyszabású földmunkákat végeztetvén. A szabályos és valószínűen nyírott ültetvények között vízzel telt bassin-ok létesültek, a három terasse-ra oszló kert egyes emeletei között gazdag kőpárkányok, garádicsok, vázák és szobrok emelkedtek. Ezen utóbbi munkákat is Feeck János késmárki szobrász végezte, kinek egyik szerződését az alábbiakban bemutatom:

Endes Unterschriebener gebe hiemit zu wissen wem es gebührt, dasz Ich mit dem Wohl Edel gebohrenen Herrn Wolffgango von Máriássy wegen folger Bildhauerarbeit dieszen unveränderlichen Contract geschloszen und gemacht habe. Als

Ich verobligiere mit dem Wohl Edel gebohrenen Herrn von Caschauer oder Patacker (Sárospatak) Stein (welchen aber oben titulierter Herr Selbsten mit Eigene Unkoszten bisz ad locum dasz ist nach Marksdorf verschaffen soll und wird) Acht Ovidische Figuren wie solche oben titulierter Herr auswehlet und nach eigenen belieben angeben will und wird, eine jede ohne dem Postamen worauf Sie stehen soll 5½ Schuch Hoch, So auch Acht Waszen 4 Schuch hoch welche der Wohl Edle Herr wird haben wollen vor zwei und funfzig Ducaten, idest # 52, recht Authentisch fein und proportionirt nicht nur anvertigen sondern auch solche auf Ihr gehöriges Ort aufzustellen. Welche oben speciifizierte Arbeit ich mich verobligiere alsogleich mit Anfang künftigen Frühjahres des 1776-er Jahres anzufangen. Wie ich auch grösserer Sicherheit wegen dieszen eigenhändig unterschriebenen Contract von mir habe geben wollen. Dat. Marksdorf die 12-a 9-bris 1775. Johannes Feeg, Bilthauer in Kesmarg.

Máriássy Farkasnak legjelentékenyebb alkotása azonban a kertjének legmagasabb terassején felállított barok kerti pavillon marad. Emez, a drezdai Zwinger pavillonjaira emlékeztető, a családi hagyományban „Dardanellának“ nevezett épület (tán mert a Bosporus Dardanelláihoz hasonlóan itt is két kastély áll egymással szemközt?) eredetileg kétszárnyasnak volt tervezve, de csak alapfalaiban haladt idáig, mert szárnyai, ismeretlen okokból, soha fel nem épültek. Az első adat, mely a kerti kastélyra vonatkozik, Schödl János lőcsei ácsmester 1775-ből való szerződése az épület tetőzetére vonatkozólag. Bár a következő évben Farkas megrendeli a belső garádicshoz való kőpárkányt Steinmeiszler újhelyi kőfaragónál, ezen munka már elmaradt, valamelyes körülmények megakaszthatták a haladást és csak hosszabb szünet után, az

1778. évben találkozunk ismét a kerti kastélyt érintő munkálatok nyomával. Ekkor, június 3-án, szerződést köt Farkas Bartl Ferenc iglói kőmivestermesterrel, a kerti háznak *elkészítése* iránt, a szerződés szavai szerint: „... das gantze jetzt stehende Gebey, *nemlich den Saal, ... Orangerie und den Keller in völligen Stand zu bringen. ...*“ A szerződés szövegéből az is látható, hogy az épület időközben igen kezdetleges állapotban lehetett, mert az emeleti terem beboltozásáról és az ablakok kőpárkányainak elhelyezéséről is említés történik. Az „Orangerie“ alatt az eredetileg tervezett két szárny helyén épült üvegház értendő, melynek a fabödönökben nevelt babér- citrom- és narancsfák voltak akkor fő díszei és téli lakói.

1779 tavaszán szállítja Petruska András lőcsei kőfaragómester a feljáró garádicsot és ekkor készíti el Schwartz Vincenc podolini szobrászmester a külső falaknak finom művészi érzékkel megtervezett, gazdag, előkelő és bájos stucco díszítéseit. Ekkor készülhetett el az épület ma is látható külső alakjában. Így is- csonkán, arányos méreteivel, díszítésének mesteri elrendezésével az oszlopfejek párját ritkítóan izléses kiképzésével a barok- (illetve a rokoko- vagy czopf-)építészet valóságos kis remekének mondható, kecses és monumentális egyidejűleg!

Talán ugyanekkor, de alighanem valamivel később kerülhetett a sor az emeleti terem kifestésére, mely munkáról azonban sajnos semmiféle írott adat nem maradt fenn. A teremben, vára- kozás ellenére, stucco-munkát egyáltalán nem találunk, de látnuk e helyett architectonikus illetve úgynevezett perspectiv festést, mely classikus vázáival, reliefjeivel és szobraival a legigazibb barokk típusa, de ornamentikájában már erősen közeledik a XVI. Lajos után elnevezett stilushoz. A mennyezet tükörbolthajtását a festő széles keretekkel hét mezőre osztotta, melyek középső, lapos részét gyöngéd virágfüzerek vonják be, világos alapon. A boltív alsó, homorú részén elterülő mezőkön, a terem két keskeny oldalán egy-egy, két hosszú oldalán két-két, tehát összesen hat mythologi- ai tárgy nagy falfestmény díszel. Eme hat kép a nápolyi származású *Luca Giordano* (1632—1705) többé kevésbé ismert műveinek reproductiója. Az északi boltíven „Páris ítélte“ és „Diana vadászata,“ keletre „Neptun és Amphitrite,“ délnek „az ifjú Bachus“ és „Persephoné elrablása“ s végül a nyugati oldalon „Galathea a delphinén“ látható.

Ki volt a művész, aki az olasz mester görög isteneit a már-

kusfalvi kerti kastély menyezetére telepítette, nem tudni, ezt a levelesláda nem mondja meg. Egyes főalakok mozdulata és ruházata, ha tán nem is magára a mesterre, de legalább is a soproni Dorfmeister iskolájára látszanak vallani. Meglehet azonban, hogy itt is szepesi művésszel van dolgunk. Ismét és ismét elmondhatjuk, mennyire kár, hogy Máriássy Farkas levéltára nem maradt ránk a maga egészében! a rokokó-Szepesség kulturképe alighanem gazdagabb volna egy névvel.

MÁRIÁSSY ÖDÖN.

Drága idők Szepesben.

Bölcs Salamon Prédikátora azt mondja, hogy: „A mi volt ugyancsak az a mi lesz, s a mi történt ugyancsak az a mi történni fog; s nincs semmi új a nap alatt.“ (I. része 9. versében, az Izraelita Szentírás IV. kötete 242. lapján.) Bizony, még elkábitó közdrágaságunk sem új, mely kiszívja nemcsak utolsó fillérünket, hanem csontjaink velejét is; a régi közmondás szerint: „Őseinknek szintugy volt.“

Szepesi krónikáinkból és levéltárainkból szedett adataim meggyőzően bizonyítják, hogy hosszú évszázadok óta mindig harcol egymás pénze ellen a termelő és a fogyasztó; mindig egymásra hárítják át a megélés árainak folytonosan súlyosbbodó terheit; s mindig a másikat okolják az árucikkek megdrágulásáért: de soha sem látják be, hogy áremeléseik kölcsönösek; s hogy a végén mindenikőjük csak vesztes lehet, mert a százkoronás buza szükségképpen kétszázkoronás csizmát és tizezerkoronás köztisztviselőt eredményez.

Az is érdekes tünete a lefolyt évszázadok drágaságainak, hogy alapokaik mindig ugyanazok valának, mint a maié: a háborúk anyag- és ember-pusztításai, a termések gyöngeségei, s a pénz vásárló erejének lecsökkenése. Csak elvétele akad egy-egy jámbor vallásos krónikás, aki megokolásai végén elsóhajtja, hogy: „a drágaság nem más, mint Isten egyik legkeményebb büntetése.“ (Hain, Krónikája 172. lapján.) Ami olykor-olykor igaz is lehet; de hogy az emberek vagyonehéssége mindig megsúlyosbbitotta ezt a büntetést, ez már bizonyos.

A régi drága idők néhány feltűnőbb adatát itt és most csak Lőcséről és Iglóról mutatom be. De ezek egész vármegyénk akkori közgazdasági viszonyait tükrözik vissza, mert e városaink sok évszázadon át nemcsak kereskedelmi középpontjai, hanem árszabályozó hatóságai is valának földrajzi környékeiknek és politikai

hozzátartóiknak. Lőcse piaca általános irányozója volt Késmárknak és a Nagyvármegye községeinek, Iglóé pedig a szepesi tizenhárom későbbben tizenhat városnak.

Megjegyzem még, hogy az adataimban előforduló anyag- és pénzmértékeket hiteles forrásokból meritettem, amelyek tulnyomóan az egykoru okiratokból, hivatalos számadó- és jegyzőkönyvekből, s megbízható magánfőljegyzésekből eredtek. Egybehangzó közléseik szerint a Szepesben régente divott árumértékek között: 1 rőf = 67 centiméter, 1 itce = 8 deciliter, 1 pint = 2 itce, 1 kupa = 3 pint, 1 akó = 54 liter, 1 köböl = 60 liter, 1 font = 21 deka-gramm, 1 mázsa = 21 kilogramm; s a pénzek között: 1 dénár = 12 fillér, 1 garas = 42 fillér, 1 magyar forint = 6 korona és 72 fillér, 1 vonás-forint 79 fillér, s 1 rajnai forint = 100 dénár (Hradszky: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt, a Szepesi Emlékkönyv 371. lapján; Lányi Krónikája 169. lapján; s Münnich: Igló története 137. lapján.)

A hires régi jóidők olcsósága példáiul, s egyuttal a későbbi drága árak fokmérőjéül, bevezetőnek ide iktatom, hogy 1384-ben Iglón 1 juh ára 1 garas (42 fillér!), s 1 felnőtt borjué 12 garas volt (Münnich, 134. lap.); Lőcsén pedig 1419-ben 1 lovat 4 forintért (48 koronáért) adtak. (Hain Krónikája, 13. lap.) De ez az eldorádói állapot csak a középkorban, a szomszédos országokkal kereskedésünk gyermekkorában virult, s emennek élenkebbé kifejlődésekor fokozatosan árosabbra változott át.

Már 1525-ben őszkor Lőcsén az új pénz csekély ezüst tartalma, s azért alacsony értéke miatt, „nagy drágaság“ volt: 1 köböl buza ára 44 dénár, a rozsé 33 dénár, az árpáé 25 dénár, a zabé 12 dénár, a malátáé 25 dénár, s a komlóé 75 dénár, 5 tojás ára 1 dénár (12 fillér!) 2 csirkéé 6 dénár, 1 libáé 6 dénár, 1 köböl borsóé 50 dénár, s 1 kicsiny rozskenyéré 3 dénár. (Hain, 39. lap.) Akkor a városi hatóság a király parancsára és a vármegye határozatából kifolyóan ármeghatározást rendelvén el, kihirdette, hogy 1 köböl búzát 40 jó pénzből való dénárért, rozstot 25, zabot 100, árpát 20, borsót 40 dénárért, 1 pár csizmát 27, topánkát 8 dénárért (96 fillérért!), 1 rőf lőcsei posztót 7 dénárért kell eladni. „Sperfogel Konrád akkori lőcsei bíró erre azt mondá, hogy: „ez a cudar, veszedelmes és igazságtalan rendszabály minden téren nagy drágaságot okozott; az emberek átkozták a nemesek alávalóságát, kik minden holmijokat: marhát, gabonát és mi mást, háromszor akkora árakon adták el, reá sem hederitvén arra a szabályren-

deletre.“ Ma is ekként beszélnek, akik ösmerik a „maximálások“ rejtelmait, de nem értik meg a kölcsönös árdrágitások közveszélyességét.

A XVI. évszázad közepén Iglón 1 köböl buza 76 dénár, a rozs 66 dénár, az árpa 50 dénár, a zab 25 dénár, 1 itce bor 14 dénár, a sör 1 dénár, s 1 fuvar Iglóról Szepesváráljára 25 dénár (3 korona!) volt (Münnich, 233. lap.); továbbá 1 öl tűzifa 16 dénár, 1 kosár őszibarack 16 dénár, 4 szalonka 20 dénár, 5 császármadár 26 dénár, 4 kis hordó bor 10 forint, 1 hordó jóbor 1300 dénár (13 K 26 f), 2 nagyhordó bor 32 forint, s 1 nagyhordó jóbor 17 forint és 53 dénár vala. (Münnich, 220. lap.)

Lőcsén az 1551. év telén 1 font marhúst $1\frac{1}{2}$ dénárért (18 fillérért!) adtak (Hain, 98. lap.); az 1600. év tavaszán 1 köböl rozst 3 forint 25 dénárért; a buzát 4 forint 50 dénárért, az árpát 2 forintért, a zabot 1 forint 60 dénárért, a borsót 2 forint 50 dénárért, a kását 1 forint 50 dénárért, 1 font marhahúst 4 dénárért, s 1 pint sört 5 dénárért (Hain, 129. lap.); s az 1602. év őszén 1 font faggyú árát 12 dénár-ra, s a szappanét és a gyertyáét is 12 dénár-ra szabta meg a városi tanács. (Hain, 131. lap.) S ez mind „nagy drágaság“ vala.

Iglón 1602-ben 1 tizakós hordó bort 25 forintért, s 1 tizenegyakós hordó aszúbort 226 forintért vettek meg (Münnich, 303. lap.); 1608-ban 1 köböl búza 420 dénár, a kétszeres 350 dénár, az árpa 300 dénár, az árpadara 200 dénár, a rozsliszt 250 dénár, a zab 125 dénár, s a korpa 100 dénár (12 korona) volt, tehát nem csoda, hogy a szegény nép csak korpával élt (Münnich, 328. lap.); 1611-ben Iglón 1 hordó sör 6 forint (40 korona 32 fillér), Lublón 1 itce bor 36 dénár, s Leibicon 30 dénár (Münnich, 315—6. lap.); Iglón 1 nagykonc (144 iv) teplicskai papiros 2 forint (13 korona 44 fillér!) $\frac{1}{2}$ font kréta 12 dénár, 1 kalendárium 96 dénár, s 5 itce csikhal 48 dénár (Münnich, 317. lap.); s 1622-ben 1 köböl búza 4 forint 25 dénár (27 korona 13 fillér!) az árpa 4 forint, a rozs 3 forint, az árpadara 3 forint, s a zab 156 dénár. (Münnich, 331. lap.)

Lőcsén 1622-ben tavaszkor ismét „nagy drágaság“ uralkodott: 1 köböl búza ára 4 forintnál több is volt, a rozsé 3 forint 50 dénár, az árpáé 3 forint, a malátáé és a zabé 2 forint, 1 font marhahúsé 6 dénár, a borjúhúsé 10 dénár (1 korona 20 fillér!), a sertéshúsé 10 dénár, 1 itce boré 50 dénár (6 korona!), 1 pint új söré 6 dénár, régié 9 dénár, 1 csupor vajé 1 forint

80 dénár, 1 köböl borsóé 4 forint; a szegény nép a mogyoróbbim-bókat megőrölte, s korpával összekeverte és kenyeret süített belőle (Hain, 161. lap.); 1623-ban tavaszkor 1 font marha- és borjúhús ára 2 garas (84 fillér!) volt, 1 pár ököré 61 magyar forint régi jó pénzben, 1 hizott sertése 20—24 forint (140—150 korona!), 1 itce boré a korcsmában 15 garas (6 korona 30 fillér!) a termelőtől 18 garas (bizonyosan azért, mert ez megkeresztetlen vala), 1 köböl rozsé 2 forint, a búzáé 3 forint, s az árpáé 1 forint 75 dénár (Hain, 162. lap.); s 1625-ben húsvétkor 1 itce óbor 50 dénár volt, az újbor 32 dénár = 8 poltura, 1 font marhahús 6 dénár, borjúhús 8 dénár, sertéshús 10 dénár (1 korona 20 fillér), 1 húsvéti bárány 2 forint, 1 borjú 5 forint, s 1 sertés 16—20 forint. (Hain, 170. lap.)

Az 1625. évi június hó 10.-én a vármegye, Késmárk és a tizenhárom város gyűlést tartott Lőcsén, hogy: „szabályozzák mindennemű árúnak immár tűrhetlenné növekedett árait. De ez a gyűlés még aznap eredménytelenül szétoszlott, mert a nemesség az általános drágaságot az iparosokra és kézművesekre, s a vasárúsokra fogta; a városiak viszont a falusiakra, akik munkájoknak és eladó áruiknak fölötte méltánytalan árakat szabtak.“ (Hain, 172. lap.) Ime: a mezőgazdák (agráriusok), s az iparosok és kereskedők (merkantilisták) érdekharca már akkor is dühöngött.

Lőcsén 1627. évi november hó 26.-án kihirdették a poltura nevű rézpénz értéke lecsökkenését: rögtön minden kétszerre drágább lett (Hain, 185. lap.); 1639-ben húsvétkor 1 köböl rozs ára 2 forint, 1 zsup árpaszalmáé 2 forint 40 dénár (18 K 24 f), s a rozs-szalmáé 1 forint 24 dénár volt (Hain, 195. lap.); az 1642. évi május hó 26.-án 1 köböl rozs ára $\frac{1}{2}$ forintról 1 forintra (12 koronára!) szökkent föl (Hain, 200. lap.); az 1645. év őszén 1 köböl búza 1 forint 30 dénár, a rozs 75 dénár, az árpa 1 forint 6 dénár, s a zab 45 dénár (Hain, 211. lap.); 1646-ban őszkor 1 köböl búza 1 forint 8 dénár, a rozs 66—78 dénár, az árpa 78—90 dénár s a zab 36—43 dénár (Hain, 214. lap.); 1647-ben télen 1 köböl búza 1 forint 30 dénár, a rozs 60—70 dénár, az árpa 45—65 dénár, s a zab 24—30 dénár (Hain, 235. lap.); 1650-ben nyáron 1 köböl búza 2 forint 18 dénár, s a rozs 1 forint 80 dénár (Hain, 243. lap.); 1651-ben május elején 1 köböl búza 2 forint 60 dénár, a rozs 2 forint, az árpa 1 forint 30 dénár, s a zab 66 dénár (Hain, 251. lap.); 1663-ban télen 1 köböl búza ára 1 forint 89 dénár—2 forint 18 dénár, a rozsé 1 forint 50 dénár—1 forint 72 dénár,

az árpáé 1 forint—1 forint 27 dénár, a zabé 33 dénár—51 dénár, a borsóé 1 forint 80 dénár—2 forint, s a kumlóé 42—90 dénár között hullámozott (Hain, 301. lap.); 1664-ben 1 köből búza már 2 forint 60 dénár (20 K 64 fl), a rozs 2 forint, az árpa 1 forint 80 dénár, a zab 1 forint, a borsó 2 forint 60 dénár, s a kumló 1 forint 36 dénár (Hain, 306. lap.); az 1666. év tavaszán Eperjesen megállapított árak szerint Lőcsén egy pár bőr 6 forint, 1 mázsa kiolvasztott faggyú 13 forint, s 1 font marhahús 3½ dénár (Hain, 316. lap.), s nyáron 1 köből búza 1 forint 12 dénár, a rozs 72 dénár, az árpa 50 dénár, s a zab 39 dénár. (Hain, 332. lap.) S mindezt „már elviselhetlen“ drágaságul jajgatták!

Az 1666. évi július hó 5. és 6. napjain Lőcsén megtartott lövész-ünnepen a következő nemű és árú jutalomdíjak szerepeltek: 1 nagy tál 21 forint, 1 tucat tányér 20 forint (240 korona!), 1 aranyozott tál 18 forint 20 dénár, ½ tucat cintányér 16 forint 36 dénár, 1 aranyozott tálcaska 1 ezüst kanállal 14 forint 30 dénár, 1 pár aranyozott kanál 12 forint, 1 tucat cintányér 10 forint 54 dénár, 1 pár aranyozott kanál 9 forint 15 dénár, 1 pár ezüst kanál 8 forint, 1½ rőf vízálló taffota 7 forint 18 dénár, 1 pár ezüst kanál 6 forint 5 dénár, 1 nagy cinkanna 5 forint 18 dénár, 1 aranyozott kanál 4 forint 75 dénár, 1 cinpalack 4 forint 50 dénár, ¼ rőf zöld atlasz 4 forint 25 dénár, 1 pár sárgaréz gyertyatartó 4 forint, barna remeck (finom szövet) egypár nadrágra 3 forint 60 dénár (37 K 20 fl), 1 ezüst kanál 2 forint 75 dénár, 1 pintes cinpalack 2 forint 24 dénár, a malac a tálcuskájával 1 frt (12 korona!) 1 rozmarin-koszorú 1 forint 50 dénár (18 korona!). (Hain, 334. lap.)

Az 1667. év nyarán Lőcsén a lakosság panaszkodott a marhahús drágasága (1 font = 21 dekagramm ára 8 dénár = 96 fillér volt) miatt; arra a tanács levágotott és kiméretett egy hizott és egy sovány marhát; kiderülvén, hogy a hatósági elárúsítás csekély hasznót hajtott, meghagyta a mészárosok árait, mert az élőmarha nagyon drága vala. (Hain, 360. lap.)

Lőcsén 1676-ban tavaszkor 1 köből rozs 2 forint, s az árpa 1 forint 60 dénár és a többi gabona is ilyen drága volt (Hain 446. lap.); 1677-ben nyáron 1 köből rozs 2 forint 24 dénár, s az árpa 2 forint 12 dénár (Hain, 453. lap.); 1678-ban nyáron 1 Schöber (szénaboglya) befuvározásáért 50 dénárt (6 koronát) fizettek. (Hain, 460. lap.)

Az 1769. évben Szepesvármegye hatósága a kőművesek és ácsok napi bérét 50 krajcárra (3 koronára), s a faggyú fontjának

árát 14 krajcárra és a gyertyáét 18 krajcárra állapította meg. (Münnich, 351. lap.)

Iglón 1779-ben 1 hordó bor 17—19 vonás-forint volt (Münnich, 391. lap. — 1 vonás-forint = 1 korona 79 fillér); 1828-ban 1 font marhahús ára 6 váltókrajcár = $2\frac{2}{5}$ pengőkrajcár = 72 fillér), a juhhúsé 5 váltókrajcár, a száraz szalonáé 24 váltókrajcár, s a bepácolt húsé 12 váltókrajcár. (Münnich, 410. lap.)

Mindezekből az a rövid tanulság, hogy a híres „régí jóidők“ sem voltak „fenéig tejföl“; akkor is jártak „zord napok“, amelyekben csakúgy, mint manapság, gyakran vala „bús a magyar-nak élete.“ De amint hajdanta is „ború után derült az ég“, akként most is bizton remélhetjük, hogy „fölvirrad még valaha“ a leg-alább tűrhetően olcsóbb idők napja is — talán.

DR. HAJNÓCI R. JÓZSEF.

A szepesi pórlázadás

a cs. és kir. 60. sz. gyalogezred történetében.

(Koloman Rupprecht von Virtsolog: *Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes. Wien 1871.**)

Az 1831. esztendőben a 60. magyar gyalogezred, a mindenkor kiváló hírnévnek örvendő egri bakák, véletlenül nem emberi hadseregek, de az akkor még sokkal veszedelmesebb kolera-bacilusok hadseregei ellen küzdöttek. Az ezrednek egy része Alsó-Ausztriában állott kolerakordont s ezen szolgálatát minden zavaró körülmény nélkül teljesítette.

Sokkal nehezebb sora volt a 3. zászlóaljnak, amelynek Magyarország határát kellett megvédeni a Galiciában uralkodó kolera behurcolásától. A 13. és 14. század Liptó, a 15. és 16. Szepes, a 17. század pedig Sáros vármegye határán állt őrt, míg a 18. század a zászlóaljtorzsszal Lőcsén állomásozott, Döller József őrnagy parancsnoksága alatt.

Miután a kolera 1831. év július havában Zemplén, Abauj, Sáros és Gömör vármegyékben is eltejedt, megyénket ezen szomszédos törvényhatóságoktól is el kellett zárni. A rendelkezésre álló egyetlen századból Michailovits Gábor hadnagyot 20 emberrel a kassai országot elzárására rendelték ki, míg hasonló létszámú osztagok az eperjesi és rozsnyói utakat állták el. De éppen ezidőtájt Szepesben, Kövesfalván és Berkenyéden is kiütött a kolera s a 15. század ezeket a községeket helyezte zár alá, mely községekben a járvány elfojtása körül Fiedler katonai alorvos különös érdemeket szerzett.

Augusztus hó 3.-án Kluknón is kiütött a kolera. Michailovits hadnagy, aki Jekelfalván székelt, azt a parancsot kapta, hogy a megfigyelő állomását egy altisztre bízva Maslyár káplárral és 10 emberrel Richnóra menjen, hogy onnan Kluknót körülzárja.

---

*) Ez a könyv, a valamikor Szepesből sorozott 60. gyalogezred története, tömérdek szepesi adatot tartalmaz. Igen kevés példányban nyomatott, inkább csak a tisztikar részére, tehát ma ritka. A szepesi pórlázadásról szóló adatai érdekesen egészítik ki Venczkó Jánosnak e folyóirat 1910. évfolyamában (193—204. l.) megjelent közleményét, mely a parasztlázadás *mindszenti* eseményeit beszéli el.

Ez a különítmény azt a szigorú parancsot kapta, hogy a zárvonalon keresztül senkit se engedjen át, de még maga se merje a vesztegzárt átlépni.

Ezalatt az idő alatt Zemplénből és Abaujából már rémhírek szálltak, hogy a tömeges halálozást nem a kolera okozza, hanem a földesurak, a papok és hivatalnokok mérgezik a népet. Zemplénben máris gyilkolták az urakat s egy ilyen kb. 600—700 főből álló banda Hanusfalvának tört, de ezt a tömeget az Eperjesről odasiető tartalékszázad szuronynyal szétszórta. A szomszéd vármegyékben a nép közt elhintett rémmesék a különben józan szepesi népben is kellő talajra találtak, amelyek az alább leírt borzalmas tettek elkövetésére vezettek.

Szepes vármegye törvényhatósága főügyészt Pfannschmidt Eduárdot (később Zsedényi Ede néven ismert híres államférfi) küldte ki, hogy a fentebb említett katonai karhatalommal Richnó és Kluknó között a vesztegzárt létesítse. Hajdúját Sigrára küldte, hogy a kolerában elpusztultak hulláinak fertőtlenítésére klórmeszet hozzon, míg ő maga Szepesváraljára kocsizott, hogy onnan orvost hozzon magával. Mielőtt Pfannschmidt visszajött volna Richnóra, hajdúja már Korompára érkezett s ott a meszet megmutatta egy városi szolgának, azt mondva: ez az a por, amelyvel az urak a népet mérgezik. Ezt Richnón is elbeszélte s a nemsokára oda visszatérő főügyészt a harangok félreverésével fogadták, s csak Pfannschmidt Eduárd gyors menekülésén múlt, hogy őt a febőszült nép agyon nem verte.

Michailovits hadnagy jóval ezen jelenet előtt, a kapott parancsot könnyelműen megszegve, átlépte a vesztegzárt, a kolera által nagyon megtizedelt Kluknóra ment gr. Csáky tisztartójához a kastélyba mulatni. Késő este tért haza s dacára annak, hogy Kluknó Richnótól csak negyedóránnyira van, nem tudott semmit arról, hogy mi történt itt távollétében.

Pfannschmidt menekülése után a nép betört a hadnagy lakásába is, ott meszet és más óvszert találva Michailovitsot is méregkeverőnek gondolta, úgy hogy a gyanutlanul és fegyvertelenül hazajövő hadnagyot lefogták, egyenruháját letépvé megbilincselték s a bíró házába cipelték. Itt erőszakkal meszes vizet öntöttek a szájába és 24 korompai és szalánki lázadó jelenlétében különféle kínzással, mint méregkeverő felett bíraskodtak rajta. Még ez éjjel félmeztelenül Korompára hurcolták s ott bebörtönözték.

Augusztus 9.-én a szalánki, korompai és richnói lázadók

megtámadták a kluknói kastélyt és a gróf tiszttartóját, egész háznépével, összesen hét személyt, lemészárolták. Miután a kastélyt kifosztották s onnan az összes fegyvereket elvitték, visszatértek Korompára, ahol Michailovits hadnagyot ismét mészvizzel megítatva két invalidus katona fejszecsapásokkal megölte. Holttestét az utcára dobták, a csőcselék prédájára.

A szerencsétlenül járt hadnagy Maslyár nevű káplárja, augusztus 15.-én reggel elhagyta a főúton levő őrhelyét s előbb Richnóra betérve s ott tisztjének sorsáról értesülve Korompára ment, ahol kötelességéről megfélekezve berúgott állapotában a népet hadnagyának megölésére buzdította s a kluknói pusztításban is részt vett.

A katonai különítmény többi katonája, nagyrészt ujoncok, miután 9.-én hadnagyukat nem találták meg, nem tudták, mittéven legyenek. Maslyár káplár felhívásának, hogy a lázadókhöz csatlakozzanak, nem tettek eleget, de bezárkóztak a kluknói kastélyba s ott maradtak három napig, amikor felváltották őket, míg a káplár ezen idő alatt lóháton szülőfalujába, a sárosmegyei Vitéz községbe szökött, hogy az ottani népet is fellázítva Kluknóra visszatérjen.

Augusztus 9.-én az esti órákban értesítette Almássy alispán Lőcsén Döller őrnagyot, hogy a richnóiak Pfannschmidtet megtámadták. Az őrnagy, miután Michailovitstól nem kapott jelentést, kételkedett ebben, de a richnói különítmény megerősítése iránt azonnal intézkedett. Az alispán által előadottak valóságáról az őrnagy már 10.-én reggel 5 órakor meggyőződött, mert útban Korompa felé már a richnói, kluknói és korompai borzalmasságok részleteiről is értesült.

Azonnal parancsot küldött Lőcsére, hogy Schleiminger József hadnagy 50 emberrel utána jöjjön Jekelfalvára, ahonnan Kassára, a hadosztályparancsnoksághoz futárt küldött, az eddigi eseményekről jelentést téve és erősítéseket kérve.

Kassáról egy század Benczúr-gyalogság érkezett Jekelfalvára, a hová megelőzőleg Schleiminger hadnagy is megjött Lőcséről. Jekelfalváról kiindulva Döller őrnagy augusztus 12.-én és 13.-án rendet teremtett Kluknón, Richnón, Korompán, Szalánkon, Szepesváralján és Mindszenten, mely községekben 70 főcinkost összefogatott s 14.-én Lőcsére bekísértetett. Michailovits hadnagy hulláját szalmával letakarva Korompa piacán találta s katonai pompával eltemettette.

A lázadás 10. és 11.-én Szepesedelény, Dományfalva, Körtvélyes, Márkusfalva, Szepessümeg és Illésfalva községekben is elharcpódzott, miáltal Lőcse és Igló városok is veszélybe kerültek.

Ennek a veszedelemnek leküzdésére vármegyénkben csak a Gyurich hadnagy zászlóaljsegédtiszt parancsnoksága alatt Lőcsén állomásozó 25 ember és Peőcz százados, a 18. század parancsnoka, állottak rendelkezésre. Ebben a komoly helyzetben a 14. század, mely a lipői záróvonalon állott, szekereken bevonult Iglóra s itt a lázadás kitörését gyökerében elfojtotta. Ugyancsak augusztus 12.-én megérkezett a 13. század is és Szepessümeg meg Illésfalva községekben csinált rendet s ezekben a falvakban 28 főcinkost fogott el. Scharf kapitány kezdeményezésére a 17. század a sárosmegyei Vitéz községbe vonult s az ottani lázítókat letartóztatva Eperjesre kísérte őket s azután Lőcsére vonult.

Döller őrnagy ezekután bevonta a vesztegzárról a 15. és 16. századot is, s ezekkel egy nap alatt Rozsnyóra vonulva az ottan kitörőben levő lázadást is elfojtotta.

Augusztus hó 20.-ig működött így szakaszonként a 3. zászlóalj s ezen idő alatt még 200 lázadót szállított be a lőcsei vármegye-házára, ahol időközben a statárium lett kihirdetve. Augusztus 21.-én tért vissza Döller őrnagy Lőcsére, miután a közbiztonság a vármegyében biztosítottnak látszott. A zászlóaljból káplártól lefelé 55 ember lett a kolera áldozatává, de a lázadókkal szemben nem volt vesztesége, egyetlen ember sem. Maslyár káplár, aki a lázadásban oly tevékeny részt vett, halálra ítéltetvén, 1831. év október hó 5.-én felakasztatott.

A harmadik zászlóaljnak ezen válságos időkben tanúsított kötelességérzete és a katonai szellemből kifolyó engedelmissége a legmagasabb elismerésnek, valamint az ország köszönetének legteljesebb kifejezését hozta magával.

Az elismerés legszebb bizonyítéka s örök emléke maradt az a gyönyörű, kék alapon gazdagon aranyozott zászlószallag, melyet gróf Csáky Károly főispán neje a maga és Szepes vármegye nevében ajándékozott a 3. zászlóaljnak s a melyen a következő magyar nyelvű felírás olvasható: „Szepes Védjeinek 1831-ik Esztendőben — Gróf Csáky Erzsébet.“

A zászlószallagot a zászlóaljparancsnokhoz intézett következő levél kísérte:

Nagyságos és mélyentisztelt Ezredes strázsamester Úr!

Elismeréssel emlékezve azokra a fontos szolgálatokra, amelye-

ket a Wasa Gusztáv herceg nevét viselő Tekintetes Ezred vitéz katonasága, a mindenkre de különösen rám nézve oly végzetes időkbén, a közjó de különösen ezen vármegye javára, oly rendkívüli kötelességérzettel teljesített, felbátorítanak arra, hogy a mi s különösen az én hálám jeléül, a parancsnoksága alatt álló zászlóaljnak egy zászlószallagot ajánljak fel.

Abban a meggyőződésben, hogy nem annyira a csekély ajándékot, mint az azt kísérő érzelmeket fogja tekintetbe venni, felkérem sziveskedjék ezt a Tekintetes Katonassággal is közölni, hogy elismerésünk és kölcsönös megemlékezésünk eme záloga, Ornagy urat, a zászlóalj Tekintetes Tisztikarát és vitéz katonáit a Szepességre emlékeztesse, még akkor is ha a sors minket elválasztana, — egyszersmind pedig bizonyítéka lesz annak, hogy az Önök emlékét sohasem fogjuk elfeleldni

Engedje meg mély tiszteletem kifejezését, igaz hive gróf Csáky Erzsébet.

Végül különösen meg kell említeni Gajdossik Imre 13. századbeli közlegény határozott és kitűnő viselkedését a mozgalmak idején. Ez a katona két ujonccal póstaküldönc-szolgálatot teljesített Pongráczfalván.

Augusztus 13.-án látta, hogy a forrongó Mindszentről egy paraszt lóháton jött Pongráczfalvára s hallotta, hogy a mezőn dolgozó aratókat bujtogatta, hogy öljk meg a nemeseket. Andaházy Antal földesúr épp ott volt aratói közt, mikor ez történt. Gajdossik odaszaladt hozzá s hamar haza vezette kúriájába, majd szállására ment magát s a két ujoncot felfegyverezve visszatért a kastélyba.

Közben a csőcselék már betört oda, az úrnő ájultan feküdt a földön, míg Andaházy a tömeg közepén várta a legrosszabát.

Gajdossik férfias fellépéssel kiűzte a népet a házból s az udvarból s elreteszelte a bejáratokat. Ezután a féligholt urat és úrasszonyt helyezte biztonságba egy szomszéd faluba.

Nemes büszkeséggel utasította el a parasztok ajánlatát, hogy csatlakozzék hozzájuk s napokon át őrizve a pongráczfalvi kúriát, az oda többször betörni akaró csőcseléket mindaddig visszaverte, amíg pár nap múlva meg nem érkezett a katonai segítség.

Ez a derék férfiú bátorságának jutalmául őrsvezetővé nevezetett ki s a vármegyétől 100 forint ajándékot kapott.

KÖNYVSZEMLE.

Uj könyvek.

— *A szepesváraljai zsinat.* Történelmi tanulmány. A háromszázados évforduló alkalmából írta: *dr. Bruckner Győző* iglói ág. h. ev. főgimn. tanár, egyetemi magántanár. Kiadja: a tiszai ág. h. ev. egyházkerület. Ára: 1 K. Nyiregyháza, Jóba Elek könyvnyomdája 1914. — Nagy 8°, 40 lap.

Szerző eredeti forrástanulmányok, főként a szepesi káptalanban őrzött „*Matricula Goltziana*“ alapján tárgyalja az 1614 január hó 22. s következő napjain Szepesváralján tartott ev. zsinatnak előzményeit, lefolyását s jelentőségét. E zsinat Thurzó György nádor kezdeményezésére megszervezte Szepes és Sáros vármegyék, valamint az V szab. kir. város egyházi életét. A nádor terve négy éven át akadályokba ütközött és csak akkor vált lehetővé, mikor (1613) az ev. hitre áttért Thurzó Krisztof, Szepes és Sáros vármegyék főispánja vette a kezébe. A nemesség, a városok és a lengyel hatóságok közt támadt ellentét leküzdése után a szepesváraljai zsinat 2 superintendenciát állított fel: egyet az V szab. kir. városok ev. egyházaiból s ennek élére Zabler Péter lőcsei lelkészt állította, a másikat Szepes és Sáros vármegyék többi egyházaiból, mely Xylander István szepesváraljai lelkészt választotta superintendensévé. Ez utóbbi szervezet alig pár év múlva — a lengyel hatóságok ellenzése folytán — megszűnt. Ellenben a V szab. kir. városi superintendencia fennállott 1738-ig, mikor is beleolvadt a tiszai egyházkerületbe. — Bruckner érdekes és tárgyilagos fejtegetései belevilágítanak a XVII. századi Szepes vármegyének nemcsak egyházi, de politikai és kulturális viszonyaiba is.

— *Apróságok Bredeczkyről.* Irta: dr. Horváth Ödön. Különlenyomat az Eperjesi Lapokból. Eperjes, Kósch Á. 1916. — 16°, 136 lap.

A Sáros vármegyében született, de zsenge gyermekkorától kezdve Leibiczon nevelkedett Bredeczky Sámuel, Galiczia és Bukovina egykori ev. superintendense, lemergi ev. lelkész naplói, levelei alapján közöl róla apró, meghitt, nemesemberi mivoltát jellemző adatokat dr. Horváth Ödön, aki Br. életörténetének megírásával foglalkozik. E rajzokban sok a szepesi vonatkozás, amint hogy Br. irodalmi művei is sokat foglalkoznak a Szepességgel. Horváth dr. lelkes, megértő interpretatora Br. nagy és vonzó egyéniségének.

— *Az aradi közművelődési palota francia könyvei.* Irta Eckhardt Sándor, a b. Eötvös József-collegium tanára. Arad, 1917. Réthy Lipót és fia. — 8°, 25 lap.

Az aradi közművelődési palota könyvraktárában mintegy 3800 diszesen aranyozott kötésű, legnagyobbbrészt a XVIII. századból való francia könyv maradt fenn. Szerző e könyvek eredetét vizsgálja és megfejté avval, hogy gróf Csáky István és neje sz. gr. Erdődy Júlia könyvtárából valók. A gróf, aki Bécsben nevelkedett és ott elsajátította az akkor divatos franciás műveltséget, e divatnak megfelelően a szepesmegyei Illésfalva mellett Sans-Souci néven nyaralót és nagyszabású angol parkot létesített. Itt ábrándozott ő és ugyancsak a „felvilágosult” kor divatjának hódoló neje, itt olvasták a modern francia könyveket. A grófnéről Kazinczy Ferenc levelei tartalmaznak adatokat. Az 1773—75 közt létesült illésfalvi Sans-Souci-t leirta gróf Stáray Mihály francia nyelven (1776), magyarra maga Csáky István fordította s fordítása versbe szedve Lőcsén jelent meg 1777-ben, megjelent továbbá latinul és németül is. — Eckhardt e leírások, valamint a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött Csáky-levéltár adatai alapján rekonstruálja az illésfalvi Sans-Souci képét és jelzi a benne folyt idyllikus életet. Volt ott remetelak, fürdő, majorság, mezei mulatságok háza, játékterek stb. Az egész nagykiterjedésű telep tervrajza is fennmaradt és csatolva van Eckhardt tanulmányához. A könyvek nagy részét Lőcsén szerezte be a grófi pár, vagy a késmárki kereskedők révén Bécsből és Pestről hozatta; a bekötést egy lőcsei mester végezte, kinek számlája is megmaradt. Eckhardt érdekes fejtegetéseiben ilyenformán sok a szepesi vonatkozás.

— *A lőcsei evangélikus egyházközség története.* A reformatio négyszáz éves fordulója alkalmából kiadja: az egyházközség. Lőcse, Reiss J. T. könyvnyomó int., 1917. — 8°, 192 lap.

A nagyközönség számára áttekinthető formában, sokoldaluan adja az egyházközség múltjának és az egyházközség intézményeinek áttekintését. Tartalma: Bevezetés, írta Illgenn Antal. Általános történelmi rész: Az egyházközség kialakulása és fejlődése II. József koráig, írta dr. Illgenn Aurél; az egyházközség élete II. József korától máig, írta Vozáry Miksa. Az egyházközség egyházi és világi vezetői, írta Kauffmann Aurél. Iskolaügy, írta Förster Rezső. Egyházi intézmények: 1. Herrmann Gusztáv-kórház, írta Grosch Ödön, 2. Herrmann Gusztáv-árvaház, írta Grosch Ödön, 3. Evangélikus közkönyvtár és levéltár, írta Förster Rezső, 4. Gusztáv Adolf-nőegyesület, írta dr. Artbauer Gizella, 5. Nyugdíjalap egyesítve a dr. Schréter Gusztáv Adolf-alapítvánnyal, írta dr. Hritz Lajos, 6. Szegényügyi szeretetintézmények, írta dr. Hritz Lajos, 7. Sírkert, írta Kauffmann Aurél. Az egyházközség jótévéi, írta Illgenn Antal. Befejezés, írta Illgenn Antal. — A csinos kiállítású füzetet illusztrációk díszítik.

F. J.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyv

a *Szepesmegyei Történelmi Társulat* igazgató választmányának 1917. évi december hó 21-én Lőcsén tartott gyűléséről, melyen Neogrády Lajos dr. ügyvezető alelnök elnökölt. Jelen voltak: Fleischhakker Lajos, Hajnóci R. József dr., Kompanyik Coelestin, Pajdussák Máté választmányi tagok, továbbá Förster Rezső pénztáros, Raisz György h. muzeumi őr és Förster Jenő dr. titkár, aki a jegyzőkönyvet írta.

1. Elnök jelenti, hogy az 1916. dec. 9-én tartott utolsó választmányi ülés határozatai végrehajtottak. Megemlékszik Róth Márton választm. tag elhunytáról, aki évtizedeken át tevékenyen propagálta a társulat érdekeit és élénk részt vett tanácskozásainkban.

A választmány Róth Márton emlékét jegyzőkönyvileg megőrökíti.

2. A pénztáros jelenti, hogy Páter Kálmán és Takács Sándor megbízott tagok megvizsgálták a társulat 1915. és 1916. évi zárszámadását, valamint a Sváby Frigyes-féle jutalomdíjalap 1915—1916. évi elszámolását. A társulat vagyona az 1916. év végén: 11995.41 koronára emelkedett, amiből 8000 kor. hadikölcsönbe van fektetve. Jelenti, hogy a háborus viszonyok dacára a tagok száma nem csökkent, 24 új tag lépett be, úgyhogy a fizető tagok száma jelenleg 570, azonkívül van 28 alapító és 10 tiszteletbeli tagunk. A harctérről is többen léptek be és a lövészárokból olvassák kiadványainkat.

A választmány mindezt örömmel tudomásul veszi, a pénztárosnak az 1915. és 1916. évekre a felmentvényt megadja és buzgó, eredményes működését megköszöni. Az 1915—1916. évi zárszámadások a társulati folyóiratban közzeendőek. A választmány örömmel üdvözli Divéky Adorján dr. hű tagját és volt muzeumi őrét,

aki harctéri szolgálata után a varsói egyetem lectorává neveztetett ki és aki eddig is hiveket szerzett társulatunknak a lengyel tudományos körökben.

3. A titkár jelentést tesz a társulat 1917. évi tudományos munkásságáról. A társulat folyóiratának 1917. évfolyama gyanánt megjelent egy 14 $\frac{1}{2}$ ívnyi vaskos füzetben a Máriássy család márkusfalvi levéltárának ismertetése Iványi Béla dr. feldolgozásában. A költségek egy harmadát a Máriássy család fedezte. A mű úgy szakkörökben, mint tagtársaink körében tetszéssel találkozott. Az év folyamán az elnökség egy felolvasó ülést rendezett; felülvizsgálta és kiegészítette a fenntartandó megyebeli műemlékek hivatalos jegyzékét; részt vett Lőcse sz. kir. város levéltárának átköltöztetésénél és új elhelyezésénél. Özv. Sugovicsné örököseitől átvette a felajánlott Fabriczy-féle iratokat, melyek kellő áttekintés és selejtezés után a társulat levéltárába kerülnek. Az elnökség üdvözlő iratot küldött a Magyar Történelmi Társulat újonnan megválasztott elnökének, Klebelsberg Kúnó grófnak.

A választmány a titkár jelentését tudomásul vette és buzgó működését megköszönte. A Sugovics örökösöknek a választmány köszönetet mond ajándékukért.

4. A h. múzeumi őr jelentette, hogy a Szepesi Múzeum Párty Sándor dr. püspök, a társulat elnökének bőkezűsége folytán 3 darab, a XV—XVI. századból származó, igen értékes misemondó ruhával gyarapodott. Az Orsz. Főfelügyelőség ez idei 500 K segélyéből, a régiségek óriási megdrágulása folytán, alig néhány tárgy volt beszerezhető. Kivánatos volna az ábrahám-pikfalvi plébániatemplom tulajdonát képező igen becses XV. századi misemondó ruha beszerzése, mely 2000 kor-ért meg volna szerezhető; Lőcse város levéltárának új elhelyezése folytán egy szép, nagy helyiség szabadult fel a Múzeum részére, berendezéséhez bőven van anyag; többen új letétet és ajándékot helyeztek kilátásba; gondoskodni kellene a múzeumi őrizet biztonságának fokozásáról; a h. múzeumi őr — a rendezés elvégzése után — megválni készül állásától.

A választmány elhatározza, hogy a) köszönő feliratot intéz a püspök úrhoz nagyértékű ajándékaiért; b) az ábrahámfalvi miseruha megtekintésére és megbecslésére Neogrády Lajos dr. alelnök, Divald Kornél, Kompanyik Coelestin, Mirkva János, Neogrády Lajosné, Pajdussák Máté, Pirhalla Márton dr.-ból álló szakértőbizottságot kér fel s megbízza az elnökséget, hogy a vételhez annak idején kérje ki a Főfelügyelőség hathatós anyagi támogatását;

c) a múzeum biztonságának fokozása és őrizetének szigorítása érdekében átiratban fordul Lőcse sz. kir. város tanácsához; d) a h. múzeumi őr lemondási szándékát tudomásul veszi ugyan, de megkéri, hogy a háboru végéig tartsa meg tisztségét.

5. A jövő évi munkaterv előkészítéseként a pénztáros bemutatja az 1918. évi költségvetést 8150 K. bevétellel, 3700 K. kiadással és 4450 K. pénzmaradvánnyal. A titkár pedig javasolja, hogy a „Közlemények Szepesvármegye Múltjából“ terjedelme az 1918. évre 12 ívben állapíttassék meg, tekintettel a nyomdaárak 100%-os emelkedésére. Ez az évfolyam lehetőleg 4 külön füzetben jelenjék meg. A téli hónapokban rendeztessék lehetőleg 2--3 felolvasó ülés. A múzeumőr javasolja, hogy a Múzeum rendelkezésére álló jövő évi javadalomból a szükséges helyreállítások eszközöltessenek.

A választmány mindezen javaslatokat elfogadja.

6. Elnök indítványára a választmány Förster Rezső pénztárosnak, tekintettel egyrészt teendőinek rendkívüli megszorodására és másrészt fáradhatatlan ügybuzgóságára, tiszteletdíja kiegészítéseként 1917. január hó 1-től kezdve évi 200 K. rendkívüli személyi pótlékot szavaz meg.

K. m. f.

Dr. Neogrády Lajos s. k.

társulati ügyv. alelnök,
a gyűlés elnöke.

Dr. Förster Jenő s. k.

társulati titkár,
a gyűlés jegyzője.

Szepesmegyei Történelmi Társulat.

Kimutatás

az 1915-ik évi bevételekről és kiadásokról.

Szám	Bevétel	K	f	Szám	Kiadás	K	f
1.	Pénztári maradék 1914. évről	9433	98	1.	Nyomatás	921	13
2.	Tagdíjhátralék 1913 évre 45 1/2 tagtól	182	—	2.	Tisztviselők tiszteletdíja	600	—
3.	Tagdíjhátralék 1914 évre 284 1/2 tagtól	1138	—	3.	Szerkesztői és írói díjak	656	50
4.	Tagdíj 1915 évre 355 tagtól	1420	—	4.	Szepesi Múzeumnak	20	90
5.	Tagdíj 1916 évre 11 1/2 tagtól	46	—	5.	Visszaváltott kiadványok	8	—
6.	Előfizetés Közleményekre 9 tagtól	54	—	6.	Portó és egyéb kezelési költség	206	99
7.	Lőcse városa muzeumi segélye	300	—	7.	Hadikölcsön kötvények	4666	—
8.	Muzeumi perzsely gyűjtése	13	54	8.	Pénzmaradvány 1915. évi december 31-én	6373	12
9.	Szepes vármegye segélye	300	—				
10.	Kiadványainkért	65	92				
11.	Visszaküldött írói tiszteletdíj	30	—				
12.	Visszatérített portó	18	14				
13.	Kamat	451	06				
		13452	64			13452	64

1915	Vagyoni állapot	K	f
Dec. 31	3000 K név. ért. 5 1/2 % állami járadékkölcsön . . .	2724	—
»	2000 K » » 6 % » » » . . .	1942	—
»	Pénztári maradvány 1915 évi dec. 31-én . . .	6373	12
		11039	12

Lőcse, 1915. évi december 31-én.

Förster Rezső
pénztáros.

(P. H.)

Megvizsgáltuk, a fedezeti okmányokkal összehasonlítottuk és helyesnek találtuk
Lőcse, 1917. évi december 20-án.

Takács Sándor.

Páter Kálmán.

Kimutatás

az 1916-ik évi bevételekről és kiadásokról.

Szám	Bevétel	K	f	Szám	Kiadás	K	f
1.	Pénztári maradvék 1915. évről	6373	12	1.	Nyomtatás	713	12
2.	Tagdíjhátralék 1913 évre 1 tagtól	4	—	2.	Tisztviselők tiszteletdíja	600	—
3.	Tagdíjhátralék 1914 évre 21 tagtól	84	—	3.	Szerkesztői és írói díjak	514	—
4.	Tagdíjhátralék 1915 évre 174 $\frac{1}{2}$ tagtól	698	—	4.	Szepesi Múzeumnak	111	31
5.	Tagdíj 1916 évre 303 tagtól	1212	—	5.	Visszatfizetett tagdíj	18	—
6.	Tagdíj 1917 évre 25 tagtól	100	—	6.	Portó és egyéb kezelési költség	182	95
7.	Előfizetések	40	—	7.	Hadikölcsön kötvények	2824	—
8.	Lőcse város muzeumi segélye	300	—	8.	30.000 ív papiros	2664	70
9.	Szepes vármegye segélye	300	—	9.	Pénzmaradvány 1916. évi december 31-én	2289	31
10.	Kiadványainkért	164	60				
11.	Tévesen beküldött tagdíj	18	—				
12.	Visszatérített portó	10	23				
13.	Kamat	613	44				
		9917	39			9917	39

1916	Vagyoni állapot	K	f
Dec. 31	5000 K név. ért. 5 $\frac{1}{2}$ % állami járadékkölcsön . .	4568	—
„	3000 K „ „ 6% „ „ . .	2922	—
„	Pénztári maradvány 1916 évi december 31-én . .	2289	31
		9779	31
	24900 ív papiros a) 89 fillér = ...	2216	10
		11995	41

Lőcse, 1916. évi december 31-én.

Förster Rezső

(P. H.)

pénztáros.

Megvizsgáltuk, a fedezeti okmányokkal összehasonlítottuk és helyesnek találtuk.

Lőcse, 1917. évi december 20-án.

Takács Sándor.

Páter Kálmán.

A Sváby Frigyes-féle jutalomdíj-alapnak elszámolása 1915. évre.

Szám	Bevétel	K	f	Szám	Kiadás	K	f
1.	A magyar koronajár- déknak 1816,182. sz. 1000 K 4 % kötvénye vételárban	944	10	1.	A magyar koronajár- déknak 1816,182. sz. 1000 K 4 % kötvénye vételárban	944	10
2.	Annak 1915. évi kamata	40	—	2.	A lőcsei kir. kath. fő- gimnáziumnak az 1915 évre kiadott jutalom- díj	20	—
3.	Készpénzmaradék 1914. évről	72	54	3.	A lőcsei m. kir. áll. fő- reáliskolának az 1915 évre kiadott jutalom- díj	20	—
4.	Annak 1915. évi kamata: 1'44 K 1'51 » =	2	95	4.	Készpénzmaradék 1915. dec. 31-én	75	49
		1059	59			1059	59

Lőcse, 1915. évi december 31-én.

(P. H.)

Förster Rezső
pénztáros.Megvizsgáltuk, a fedezeti okmányokkal összehasonlítottuk és helyesnek találtuk.
Lőcse, 1917. évi december 20-án.

Takács Sándor.

Páter Kálmán.

A Sváby Frigyes-féle jutalomdíj-alapnak elszámolása 1916. évre.

Szám	Bevétel	K	f	Szám	Kiadás	K	f
1.	A magyar koronajár- déknak 1816,182. sz. 1000 K 4 % kötvénye vételárban	944	10	1.	A magyar koronajár- déknak 1816,182. sz. 1000 K 4 % kötvénye vételárban	944	10
2.	Annak 1916. évi kamata	40	—	2.	A lőcsei kir. kath. fő- gimnáziumnak az 1916 évre kiadott jutalom- díj	20	—
3.	Készpénzmaradék 1915. évről	75	49	3.	A lőcsei m. kir. áll. fő- reáliskolának az 1916 évre kiadott jutalom- díj	20	—
4.	Annak 1914. évi kamata: 1'78 K 1'60 » =	3	38	4.	Készpénzmaradék 1916. dec. 31-én	78	87
		1062	97			1062	97

Lőcse, 1916. évi december 31-én.

(P. H.)

Förster Rezső
pénztáros.Megvizsgáltuk, a fedezeti okmányokkal összehasonlítottuk és helyesnek találtuk.
Lőcse, 1917. évi december 20-án.

Takács Sándor.

Páter Kálmán.

nowski József, Jermy Sándor, br. Jungenfeld Edmundné, Jurkovich Emil, Kail Aladár, Kalmár Elek, Karácsony János, Kardeván Vilmos, Kauffmann Aurél, Kaynár Gyula, Kális Sándor, Késmárki kaszinó, Késmárki lyceum önképző köre, Kiss Győző, Kompanyik Coelestin, Korompai polgári társaskör, Korponay Kornél, Kettler Béla, dr. Kray István, Kubaszy János, Kurovsky Adolf, dr. Kurovsky Géza, Lányi Gusztáv, Lányi Róbert, dr. Léderer Miksa, Legeza István, Lehoczky Béla, dr. Lersch Kornél, Lippóczy Norbert, Lőcsei ev. közkönyvtár, Lőcsei áll. felső leányiskola, Lőcsei főgimn. ifjúsági könyvtára, Lőcsei főgimn. Jókai köre, Lőcsei főreálisk. Arany köre, Lőcsei kaszinó, Lőcsei kath. főgimnázium, Lőcsei polgári kör, Lőcsei kath. polgári leányiskola, Lőcsei szeszlinomító, Lőcsei tukarékpénztár, Lóvy Mór, dr. Lóvy Gusztáv, Ludmann Pálné, Lupkovits József, Magyar Kázmér, Malduri elemi iskola, Marekker Miksa, Marhevka András, dr. Matavovszky Aladár, Mauritz Vilmos, Mercz Pál, Mirkva, János, Moesz Gyula, dr. Nagy Árpád, Nagy Pálné, Nagysáros nagyközség, Nádas Béla, dr. Neogrády Lajos, Neogrády Lajosné, Nessel Henrik, Okolicsányi-Zsedényi Ede, Óshgyi József, Plander Ernő, dr. Payer Géza, Pataky János, Péter Kálmán, Philipp János, Piskóty Ferencz, Pokoly József, Pozsonyi ev. lyceum, Raisz György, Rác Gyula, Reiss Ilona, Reiss Józsefné, Rejovszky János, Ribiczey Béla, dr. Ritók János, dr. Rozsnyai Bertalan, Sax Lajos, Scholtz Gusztáv Lőcse, Scholtz Róbert, Schréter Jenő, dr. Schwarz Károly, Selteneich Augusztá, Simkó Vilmos, Singer Elek, Slafkovszky Jenő, Sváby Anna, Szennovitz Frigyes, Szepesi Hitelbank, Szécsey István, Slafkovszky Ferencz, dr. Szontágh Miklós, Takács Sándor, Tarcafaói körjegyzőség, Timesák Ferencz, Ujfalussy Brúnó, dr. Ujfalussy Ernő, dr. Ujfalussy Ödön, Vaitzik Ede, Vavrina József, Vozáry Miksa, Venczkó János, Waliczky Pál, Watzesch Janka, Wentzl Rezső, gr. Wickenburg Márk, br. Wieland Artur, dr. Wolf Károly, Wyda Sándor, Záhorszky Mihály, Zsedényi Gyula.

1918. évre :

Dr. Békefi Remig, dr. Erményi Lajos, Faith Mátyás, Fertsek Nándor, Friedrich Károly, Gölniczbnnyai áll. népiskola, dr. Gréb Gyula, Gúhr Márton, dr. Hensch Aurél, Hibján Samu, dr. Horvay Róbert, Iglói áll. tanítóképző intézet, Iglói izr. elemi népiskola, Kardeván Ernő, Kirnbauer Gyula, dr. Krompecher Ottó, Kubik János, Lányi Róbert, Lehoczky Béla, dr. Lersch Kornél, Lőcsei áll. főreáliskola, Lőcsei főreálisk. ifjúsági könyvtára, Magyar Kázmér, Marhevka András, Pataky János, dr. Payer Géza, Peisart Hannus, Podhradszky Pál, Pozsonyi ev. lyceum, br. Prónay Sylv. Gábor, Sass Ferencz, Sax Lajos, Scholtz Róbert, Venczko János, gr. Wickenburg Márk, Zimmermann Ignác.

1919. évre :

Dr. Gréb Gyula, Hibján Samu, dr. Krompecher Ottó, Kubik János, Pataky János, Scholtz Róbert, gr. Wickenburg Márk.

1920. évre :

Dr. Krompecher Ottó, Scholtz Róbert, gr. Wickenburg Márk.

1921. évre :

Scholtz Róbert.

Előfizetés 1917. évre:

Korompa nagyközség.

Jegyzet. Ezen kimutatásban bennfoglaltatnak azon tagdíjak is, melyeknek befizetéséről bármily oknál fogva külön értesítést küldtünk.

Ha valakinek beküldött tagdíja itt nem nyugtáztatott volna, kérjük a pénztárosnál megreklapálni.

Lőcse, 1918. évi február 1.

Förster Rezső

társ. pénztáros.

A Szepesmegyei Történelmi Társulatnál megszerezhető kiadványok.

	Tagoknak		Nem tagoknak	
	K	f	K	f
1. <i>A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyvei:</i>				
I—VIII. (különléle értékezések), A III. V. VI. VII. és VIII. évkönyv ára egyenként	2	—	4	—
Az I. II. és IV. évkönyv ára egyenként	4	—	4	—
IX—X. (Hajnóci: Lőcse város levéltárának tartalomjegyzéke 1—2. rész). Egy-egy rész ára	2	—	4	—
XI. Weber: Harmadik Pótlék Szepesmegye okirattárához. Ára	2	—	4	—
XII. Emlékkönyv a Szepesm. Tört. Társ. fennállása 25-ik évéről. Ára	2	—	4	—
XIII. Bal J.: Szepesvára története. Ára	2	—	4	—
2. <i>A Szepesmegyei Történelmi Társulat Milleniumi Kiadványai:</i>				
I. Demkó: A társulat 12 évi működése; Weber: Szepesvármegye tört. irod. bibliográfiája; Münnich: A Szepesség őskora. Ára	2	—	4	—
II. Sváby: A Lengyelországnak elzálogosított tizenhárom szepesi város története. Ára	4	—	4	—
III. Hradszky: A szepesi tíz lándzsások széke története. Ára	2	—	4	—
IV. Pirhalla: A szepesi prépostság története. Ára	2	—	4	—
V. Demkó: Lőcse története. Ára	2	—	4	—
VI. Sváby: A Szepesség szociológiai viszonyai a XVIII. és XIX. században. Ára	2	—	4	—
3. <i>Szepes vármegye történeti térképe.</i> Ára	1	—	1	—
4. <i>Szepes vármegye Művészeti Emlékei:</i>				
I. rész: Építészeti Emlékek. Irta Divald Kornél. Ára	5	—	8	—
II. » : Szobrászat és Festészet. Irta Divald K. Ára	8	—	12	—
III. » : Iparművészet. Irta Divald Kornél. Ára	5	—	8	—
A három rész együtt rendelve fűzve	16	—	24	—
Bekötési tábla	2	60	2	60
5. <i>Hain Gáspár Lőcsei Krónikája</i> I—III. füzet. Ára	12	—	15	—
Egy-egy füzet ára	4	—	5	—
Bekötési tábla a teljes műhöz	2	—	2	—
6. <i>A Közlemények Szepesvármegye Múltjából</i> régibb, I.—IX. (1909—1917.) évfolyamai. Áruk évfolyamonként				
Egyes füzet ára	1	—	1	25

Mindezen kiadványok az ár és kötetenként 30 f porto előzetes beküldése vagy utánvétel mellett megrendelhetők Förster Rezső társulati pénztárosnál (Lőcse). Az Évkönyvek I. II. és IV. folyama, valamint a Millenniumi Kiadványok II. kötete (Sváby: A 13 szepesi város története) elfogyott, miért is ezeket egyenként 4 kor.-ért visszaváltja a társulat pénztárosa.